

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Jaroslav Kalousek

Katecheze eucharistie mentálně retardovaných

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Dr. Ludvík Dřímál, Th.D.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. 6. 2020

Jaroslav Kalousek _____

Bibliografická citace

Katecheze eucharistie mentálně retardovaných: Bakalářská práce. KALOUSEK, Jaroslav, vedoucí práce: doc. Dr. Ludvík Dřímál, Th.D. Praha, 2020. 49 s.

Anotace

Cílem práce je sestavit metodická doporučení pro katechezi svátosti eucharistie v případě mentálně retardovaných. Téma bylo zvoleno s ohledem na fakt, že tato skupina osob vykazuje samozřejmě specifické charakteristiky, kterým je třeba katechezi přizpůsobit. V teoretické rovině tak budou nejprve představena základní východiska týkající se nejen šíře obsahu eucharistie a jejích liturgických významů, ale také vlastní problematika mentální retardace, to vše na základě čerpání z odborných zdrojů. Praktická část práce pak mj. bude nakládat i s vlastními poznatky autora, který s mentálně retardovanými pracuje. Záměrem pak je sestavit konkrétní tipy, jak s danou cílovou skupinou pracovat a jak ji pastoračně zabezpečovat.

Klíčová slova

eucharistie, katecheze, mentální postižení, mentální retardace, svátost

Abstract

Catechesis of the mentally retarded: the sacrament of the Eucharist. The aim of this work is to compile methodological recommendations for the catechesis of the sacrament of the Eucharist in the case of the mentally retarded. The topic was chosen with regard to the fact that this group of people obviously has specific characteristics to which catechesis needs to be adapted. On a theoretical level, the basic starting points concerning not only the breadth of the content of the Eucharist and its liturgical meanings will be introduced, but also the issue of mental retardation, all on the basis of drawing from professional sources. The practical part of the work will, among other things, deal with the own knowledge of the author, who works with the mentally retarded. The intention is to compile specific tips on how to work with the target group and how to secure it pastorally.

Keywords

Eucharist, catechesis, mental disability, mental retardation, sacrament

Počet znaků (včetně mezer): 73 463

Poděkování

Děkuji doc. Dr. Ludvíku Dřímaloovi, Th.D., za cenné rady a doporučení při tvorbě bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	6
1 SVÁTOST EUCHARISTIE	8
1. 1 HLAVNÍ VÝZNAMY SVÁTOSTI EUCHARISTIE	9
1. 2 LITURGICKÉ FORMY V SOUVISLOSTI S EUCHARISTIÍ.....	10
1. 3 KATECHEZE SVÁTOSTI EUCHARISTIE	18
2 KATECHEZE MENTÁLNĚ RETARDOVANÝCH	22
2. 1 MENTÁLNÍ RETARDACE	23
2. 2 SPECIFIKA KATECHEZE OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM.....	25
3 KATECHEZE MENTÁLNĚ RETARDOVANÝCH – SVÁTOST EUCHARISTIE.....	28
3. 1 NÁVRH KATECHEZE EUCHARISTIE	30
3. 1. 1 <i>Významy eucharistie</i>	32
3. 1. 2 <i>Mše svatá</i>	35
3. 2 SHRNUTÍ	37
ZÁVĚR	40
LITERATURA A ZDROJE.....	42
PŘÍLOHA Č. 1: EUCHARISTIE – PRÁCE S OBRÁZKY	46
PŘÍLOHA Č. 2: TŘETÍ EUCHARISTICKÁ MODLITBA PRO MŠE S DĚTMI	47

ÚVOD

Pochopení víry, ale i její posilování a uvědomování – to vše úzce souvisí s oslavou a akceptací svátostí. Právě prostřednictvím jejich přijetí člověk následuje Krista a je s ním sžit. I proto je slavení svátostí jednou ze stěžejních částí života každé/ho křesťana/křesťanky, díky svátostem si lze neustále připomínat nejen Kristovo utrpení, ale zároveň si zvnitřňovat sounáležitost s celým společenstvím věřících. Jelikož právě život ve víře je také životem v naději a jistém osobním smíření, nelze opomíjet jeho význam v žádné z populačních skupin. Podobně, jako jsou tedy k víře (adekvátními způsoby) vedeny již od malička např. děti, vlastní pozornost si samozřejmě zaslouží i problematika života ve víře v případě mentálně retardovaných. Bůh mezi lidmi nedělá rozdíly, jeho náruč je otevřena všem, i proto by měla být jak pastorece, tak i katecheze zacílena všemi možnými směry tak, aby si každý, kdo o to projeví zájem, byl vědom své přináležitosti ke Kristu. Ten zároveň svým bezvýhradným přijetím může poskytnout každému bez rozdílu úlevu či ulehčení ve vlastní bolesti či utrpení.

Bakalářská práce *Katecheze eucharistie mentálně retardovaných* se tak zaměří na specifický výsek společnosti, který by však neměl být v souvislosti s budováním a posilováním víry, ale i s jejím porozuměním přehlížen. Konkrétně mentálně retardovaní byli v tomto případě vybráni nejen proto, že obecně se problematice duchovního života osob s mentálním postižením věnuje pramálo pozornosti, ale také proto, že autor práce má právě s osobami s mentální retardací možnost přicházet do profesního kontaktu. Přijetí Krista přitom pro mnohé z nich může být jistou formou úlevného mechanismu, může jim pomoci se v daném stavu naučit žít, žít v křesťanském společenství, poskytnout pocit sounáležitosti. Otázkou však je, jak přesně jim víru a obsah biblických textů či souvisejících rituálů zprostředkovat.

Cílem práce je tedy představení možností katecheze mentálně retardovaných, konkrétně pak v souvislosti se svátostí eucharistie v celé její obsahové šíři, a to s ohledem na všechny charakteristiky pojící se s diagnózou mentální retardace. Záměrem je sestavení doporučení, jak v takových případech v praktické rovině postupovat. Za tímto účelem bude využita literární rešerše mapující stávající poznání v pojednávané oblasti. Vedle toho bude vycházeno také z vlastní praxe autora s prací s osobami s mentálním postižením.

Bakalářská práce bude rozdělena do tří částí, první se zaměří na objasnění terminologie a sumarizaci informací týkajících v první řadě svátosti eucharistie a jejích liturgických forem a v řadě druhé způsobů katecheze. Kapitola druhá pak postihne problematiku osob s mentálním postižením a také možností jejich edukace a katecheze. Kapitola třetí se již specificky zaměří na katechezi eucharistie v případě mentálně retardovaných, resp. pokřtěných mentálně retardovaných, neboť křest je podmínkou pro slavení eucharistie. Výstupem pak bude sumarizace konkrétních tipů a doporučení využitelných v praxi pro katechezi eucharistie v případě této specifické skupiny, která nesporně vyžaduje odlišné způsoby přístupu zohledňující zdravotní/mentální stav.

1 Svátost eucharistie

Původ termínu „svátost“ je třeba hledat ve složeném latinském slově „sacramentum“, kdy „sacrare“ odkazuje k činu svěcení a „mentum“ k prostředku docílení kýženého. Opomenout však nelze ani význam „sacramentum“ v kontextu obnovy řeckého „mysterion“ tak, jak jej podává latinský překlad Bible (Vulgata) – tehdy je podstatou cosi tajemného, očím neviditelného, v perspektivě náboženské jsou tak míněna přímo božská tajemství.¹

Samy svátosti jsou svého druhu znamením, resp. upomínkou na Kristovo utrpení, kdy se vztahují k přítomné milosti a také avizují budoucí slávu. „Svátosti jsou určeny k posvěcování člověka, k budování Kristova těla a k Boží oslavě. Víru nejen předpokládají, ale také ji slovy i znameními živí, posilují a vyjadřují.“² Prostřednictvím svátostí tedy Bůh umožňuje člověku, aby byl účasten jeho božské přirozenosti. Svátosti zároveň upomínají k Velikonocím (*recolitur memoria*), díky poskytnutí milosti duši mají zpřítomňující charakter (*mens impletur gratia*), ale předznamenávají následnou slávu (*pignus gloriae futurae nobis datur*).³ Za svátosti jsou v církevním úzu označovány obřady křtu, biřmování, eucharistie (tzv. svátosti iniciační, jejichž účelem je uvedení do křesťanského života), svátost smíření, svátost nemocných (svátosti uzdravující, jež ulehčují člověku utrpení), svátost manželství a svátost kněžství (svátosti společenství a poslání, které delegují člověka ke službě církvi).⁴ V církevním úzu je však eucharistie ztotožňována s poslední večeří, lámáním chleba, eucharistickým shromážděním, obětí, svatou liturgií, památkou Páně a upomenutím na Pánovo utrpení a také zmrtvýchvstání, se svatým přijímáním a v neposlední řadě se mší svatou.⁵ Zároveň je třeba zdůraznit, že právě eucharistie probíhá opakovaně, neboť je spojována symbolicky s pokrmem (hmotným i duchovním), který člověk k životu potřebuje neustále.

¹ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad V. a KRUMPOLC, Eduard (eds.). *Dokumenty Mezinárodní teologické komise 1969-2017...* Olomouc: Univerzita Palackého, 2017. 1235 s. ISBN 978-80-244-5218-0.

² Srov. 2. Vatikánský koncil. *Konstituce o posvátné liturgii, Sacrosanctum Concilium, čl. 59* [online], Vatican.va, nedatováno [cit. 10. 6. 2020]. Dostupný na: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html>

³ Srov. GIGLIONI, Paolo. *Svátosti Krista a církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. 183 s. ISBN 80-7192-115-7.

⁴ Srov. KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-455-5.

⁵ Srov. Katechismus katolické církve, čl. 1328 – 1332.

1. 1 Hlavní významy svátosti eucharistie

Jak již mohlo vyplynout z předchozího textu, samotný termín eucharistie je obsahově mnohoznačný a odkazující k více skutečnostem na různých úrovních. Zcela v základní (ne přímo církevní) rovině je tedy eucharistie de facto uznáním či vděčností, termín pocházející z řečtiny potom přímo znamená „díkuvzdání“. V kontextu vztahu k Bohu je eucharistie pojímána jako modlitba, ať už s účelem děkovným či žehnacím. Pojetí biblické pak odkazuje k faktu, že oběť Krista je tatáž oběť jako oběť eucharistie. „*Eucharistie je oslavou zpřítomnění Božího díla spásy, kterou nám křížem a zmrtvýchvstáním vydobyl Ježíš Kristus. Dílo spásy se živě zpřítomňuje ve svatém Duchu.*“⁶ Kristus je tedy týmž, kdo na kříži přinesl svou oběť, a zároveň týmž, kdo se v eucharistii prostřednictvím kněze vydává Bohu.⁷ „*Eucharistie je zdrojem a vrcholem celého křesťanského života. Ostatní svátosti a také všechny církevní služby a apoštolská díla souvisejí s posvátnou eucharistií a jsou k ní zaměřeny. Vždyť nejsvětější eucharistie obsahuje celé duchovní dobro církve, Krista samého, našeho velikonočního Beránka.*“⁸

Dle Lukášova evangelia má oslava eucharistie hned trojici rozměrů – jedná se tedy nejen o památku, ale také hostinu a oběť. Eucharistie je totiž upomínkou na Ježíšovu poslední večeři, ale také na jeho oběť, již podstoupil. Kristus však i prostřednictvím této vzpomínky (kdy svátost eucharistie je Kristem stanovena nejen jako připomínka jeho smrti, ale i zmrtvýchvstání) zůstává přítomen v každém z nás. Jak ostatně sám v průběhu židovské velikonoční večeře, během níž nejenže upomíná přísedící na Boží čin osvobození vyvoleného národa z egyptského otroctví a představuje tak paralelu mezi Velikonocemi a vlastním životem, podává chléb a říká svým apoštolům: „*Toto je mé tělo, které se za vás vydává. To konejte na mou památku!*“ Stejně tak vzal i kalich, když bylo po večeři, a řekl: „*Tento kalich je nová smlouva zpečetěná mou krví, která se za vás prolévá.*“⁹ Právě přijetí Kristova těla a krve je tedy podstatou křesťanského sžití se s Kristem, ale i s křesťanskou komunitou jako takovou.

Křesťané pak eucharistii slaví jako upomínku na vše, co Bůh v Ježíši Kristu vykonal, ale také na to, jakým způsobem jeho prostřednictvím promlouval k lidem, uzdravoval

⁶ Srov. WEBER, Hubert Phillip. *Apoštolské krédo: jak chápat vyznání víry*. Praha: Vyšehrad, 2020. s. 109. ISBN 978-80-7601-277-6.

⁷ Srov. KOCH, Kurt. *Eucharistie jako střed života církve*. Praha: Pastorační středisko při arcibiskupství pražském, 2006, s. 11.

⁸ Srov. Katechismus katolické církve, čl. 1324.

⁹ Srov. Lk 22,14-16, 19-20.

nemocné, povzbuzoval hříšníky k obrácení. Oslava eucharistie je tak vlastně oslavou vlastního oddání se Bohu a svěření vlastního života do jeho rukou, kdy eucharistii lze považovat za určitý základní stavební kámen církve a podstatu její existence. Na paměti je třeba mít také již zmiňovaný fakt, že eucharistie je nejen svátostí iniciační, ale její význam je natolik zásadní, že je slavena opakovaně, a to během každé mše svaté.

1. 2 Liturgické formy v souvislosti s eucharistií

Termín „liturgie“ (z řec. *liturgia*, služba lidu) užívá Nový zákon v kontextu slavení bohoslužeb, ale také v souvislosti s hlásáním evangelia a také pro realizaci skutků lásky. „*V liturgii jsou znamení, která lze vnímat smysly. Tato znamení značí posvěcení člověka a způsobem každému z těchto znamení vlastním je uskutečňují. Liturgie je také veškerá veřejná bohopocta, kterou koná tajemné tělo Ježíše Krista, a to hlava i údy.*“¹⁰ V postatě je tedy jakékoliv slavení liturgie posvátnou činností, kdy církev de facto slouží svému Pánu, jehož je zároveň obrazem. V praktické rovině je liturgie člověku blízká, resp. má umožňovat sblížení s Bohem, ale i dalšími věřícími. Tato komunikace pak probíhá jak prostřednictvím modliteb, tak i odpovědí na ně a také skrze zpěv.

Eucharistická liturgie je samozřejmě pojem velmi obsáhlý, jelikož slavení eucharistie – tedy večere Páně – se napříč jednotlivými církvemi různí. Snaha o jejich sjednocení je pak do jisté míry demonstrována také kroky vedoucími ke společné liturgii.

Přes výše řečené, eucharistická liturgie ve své podstatě vychází z jednotné struktury, která je dodržována po dlouhá staletí až dodnes, konkrétně se jedná o dvě neoddělitelné části tvořící jednotu, tj.:

- 1) shromáždění se, bohoslužba slova a čtení, homilie a přímluvy;
- 2) eucharistická bohoslužba zahrnuje přípravu darů, modlitbu nad dary a dále proměňování a přijímání.

¹⁰ Srov. 2. Vatikánský koncil, SC (Konstituce o posvátné liturgii Sacrosanctum concilium), s. 7.

Provázanost obou částí pak jasně formuluje i KKC, když uvádí, že „*bohoslužba slova a eucharistická bohoslužba tvoří společně jeden služební úkon; stůl připravený pro nás v eucharistii je totiž zároveň stůl Božího slova a stůl těla Páně.*“¹¹

Liturgickou formou je pak zároveň mše svatá, která v sobě výše řečené zahrnuje, avšak činí to v komplexnější podobě rozdělené do čtyř na sebe navazujících kroků. Prvním jsou tzv. úvodní obřady, druhým bohoslužba slova (jejím vrcholem je evangelium a kázání), třetím bohoslužba oběti (vrcholem je tzv. proměňování a přijímání) a čtvrtým obřady závěrečné.

V rámci úvodních obřadů probíhá úkon kajícnosti, tedy příprava na slavení eucharistie, v centru liturgie je oltář odkazující k oběti Krista – úklonou a políbením je mu vyjádřena náležitá úcta.¹² Po úvodních obřadech, v jejichž závěru probíhá vstupní modlitba k uvědomění si, že ti, co jsou účastni, stojí před Bohem, následuje bohoslužba slova. V přednesených čteních Bůh k přítomným ústy kněze promlouvá a je mezi věřícími přítomen. Ti se k němu naopak hlásí skrze vyznání své víry – záměrem je, aby přítomní věřící na Boží slovo odpovídali, uvědomovali si taje víry, a to dříve, než ji začnou oslavovat v eucharistii.¹³ Bohoslužba oběti začíná přípravou oltáře a darů, klasicky ve prospěch kostela či potřebných. „Oběti“ přinášené věřícími jsou samozřejmě obětmi jen v přeneseném slova smyslu – jedinou obětí je oběť, již přinesl sám Kristus (viz dále). Shromáždění se sjednocuje s Kristovou obětí a dary jsou způsobem, jak tuto směnu vyjádřit. Kristovu velikonoční oběť znovu ožívají eucharistické modlitby, na něž věřící reagují aklamacemi *Sanctus*, *Mysterium fidei* a závěrečným *Amen*¹⁴. Epikléze eucharistických modliteb naznačují, že přijetím Kristova těla a krve je nejen utvářena, ale také posilována jednota. Ten, kdo eucharistii přijímá, vyprošuje Ducha Svatého, aby se stali „*jedním tělem a jednou duší*“. Záměrem závěrečné doxologie je oslava Boží, tj. obřad přijímání, přijetí těla a krve Kristovy. Mše svatá, v jejímž průběhu zaznívají tzv. predsednické modlitby a napříč celým obřadem dochází ke střídání slova, zpěvu, ale také chvíl ticha (např. úkon kajícnosti), je

¹¹ Srov. Katechismus katolické církve, čl. 1346.

¹² Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Všeobecné pokyny k římskému misálu*. Praha: Česká biskupská konference, 2003. 112 s. ISBN 80-239-9572-3.

¹³ Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Všeobecné pokyny k římskému misálu*. Praha: Česká biskupská konference, 2003. 112 s. ISBN 80-239-9572-3.

¹⁴ Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Redemptionis sacramentum*. Praha: Česká biskupská konference, 2005. 71 s.

ukončena závěrečnými obřady (krátká oznámení, pozdravení a požehnání kněze, propuštění lidu k jeho dílu, políbení oltáře knězem a jáhnem).¹⁵

Eucharistická liturgie je neoddělitelnou součástí mše, skrze posvátná znamení církve zpřítomňuje Oběť smlouvy, již Ježíš ztvrdil na oltáři kříže. Právě na kříži byla položena první oběť, což je třeba mít vždy na mysli. Kněz, jenž v průběhu mše zastupuje Krista, se řídí tím, co on sám učinil v průběhu poslední večeře. Proto oslava eucharistie z těchto činů Krista vychází a také jednotlivé kroky, které jsou realizovány, jsou podřízeny tomu, co Kristus vyřkl a činil večer před svým umučením.

Základní eucharistické děje jsou pak v Bibli tematizovány opakovaně. S ohledem na to, že výchozím textem pro každého křesťana je právě Bible, i konkrétní podoba eucharistické liturgie (tedy úkony odkazující k činům Krista během poslední večeře) tomu odpovídá – a odráží se v podobě struktury realizovaných bohoslužeb. Jak dodává Pavel Hradilek, „jednotlivé kroky – vzal (příprava darů), vzdal díky (eucharistická modlitba), lámal (lámání chleba) a dával (přijímání) – by měly na sebe navazovat bez dalších zbytečných vsuvek.“¹⁶ Na bazální úrovni tak lze říci, že počátek eucharistické liturgie je zaměřen na přinášení darů v podobě chleba a vína (v praktické rovině ještě předchází nebo následuje pozdravení pokoje, tzv. preface), dále následuje eucharistická modlitba a modlitba, Otče náš a obřad vrcholí svatým přijímáním.

Příprava darů

Ústředním motivem eucharistie je večeře páně, potažmo chléb a víno, jež je de facto svátostí daru poskytovaného Bohem v Kristu mocí Ducha svatého. „Každý křesťan přijímá tento dar spasení obecenstvím na těle a krvi Kristově. V eucharistickém hodu, v jedení chleba a pití vína nám Kristus dává obecenství sám se sebou.“¹⁷ Právě ve znamení chleba a vína, jež jsou umístěny na oltář, jsou i další – obětním průvodem přinášené – dary předávány do rukou kněze, jenž je ukládá na stůl Páně. Ten (tj. oltář) je ústředním bodem celého slavení eucharistie, ale také mše svaté. Nutno však říci, že věřící se na jednu stranu dělí o své dary, na stranu druhou je Ježíš obdarovává svým Tělem. Příprava darů pak nezahrnuje jen a pouze tento fyzicky vyjádřený úkon, ale je

¹⁵ Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI, *Všeobecné pokyny k římskému misálu*, Editio typica tertia. Praha: ČBK, 2003.

¹⁶ Srov. HRADILEK, Pavel. Hledání podoby západní ekumenické liturgie [online]. Getsemany.cz, 3/2001 [cit. 23. 5. 2020]. Dostupný z: <<https://www.getsemany.cz/node/263>>

¹⁷ Srov. Dokumenty ekumenické konvergence z Limy. Křest – večeře Páně – Ordinance. 1982, s. 8.

také přípravou nitra a srdce věřících na moment proměny chleba a vína v tělo a krev Kristovu. Veškeré obřady (označované také jako eucharistická slavnost) související s přinášením darů jsou pak završeny modlitbou. Její podstatou je poděkování za dary, prosba o jejich přijetí a také přijetí těch, kdo dary přinesli. Tato modlitba je zároveň tou, na niž plynule navazuje modlitba eucharistická.¹⁸

Eucharistická modlitba

Eucharistická modlitba (označení pochází z řeckého slova *eucharistein*, tedy vzdávat díky) je nejen středem, ale také vyvrcholením mše svaté, kdy dochází ke „*spojení celého shromáždění věřících s Kristem ve vyznávání velikých činů Božích a v podání oběti*.“¹⁹ V celém průběhu eucharistické modlitby tedy dochází k díkůvzdáním a také posvěcení, kdy se kněz jako prostředník božího lidu obrací k Otci skrze Syna v Duchu svatém. Děkuje mu za všechny velké činy – zejména pak za vykoupení prostřednictvím smrti a opětovného zmrtvýchvstání Krista – a také prosí Ducha svatého, jenž následně změni dary (chléb a víno) v tělo Kristovo a krev Kristovu.²⁰ „*Život věřících, jejich chvála, jejich utrpení, jejich modlitba, jejich práce jsou spojeny s Kristovou chválou a modlitbou, s jeho utrpením a prací i s jeho bezvýhradnou obětí, a tím získávají novou hodnotu*“.²¹

Eucharistická modlitba tedy v základu započíná oslovením Boha skrze zástupce církve, Bůh Otec je chválen a Boží Duch je vzýván, aby posvětil přinášené dary. Dále jsou opakována Kristova slova a gesta, a to v souladu s Kristovou výzvou „*To konejte na moji památku*“. Díky tomu se Kristus zpřítomňuje na oltáři v podobě chleba a vína. Eucharistická modlitba pak dále vzývá Ducha svatého ke sjednocení společenství věřících tak, aby se stali součástí Kristovy oběti. Scházet pak nesmí ani přímlyvy a prosby – prosíme tedy Otce, aby Kristovo dílo dále žilo ve světě, církvi i samotných věřících.

Konkrétně český misál zahrnuje čtyři základní eucharistické modlitby (dodatek jich pak obsahuje dalších devět) určené k různým příležitostem. Tato variabilita do jisté míry

¹⁸ Srov. HRADILEK, Pavel. Hledání podoby západní ekumenické liturgie [online]. Getsemany.cz, 3/2001 [cit. 23. 5. 2020]. Dostupný z: <<https://www.getsemany.cz/node/263>>

¹⁹ Srov. Všeobecné pokyny k Římskému misálu, čl. 78.

²⁰ Srov. Katechismus katolické církve, čl. 1333.

²¹ Srov. Tamtéž, čl. 1368.

reflektuje také skutečnost, že jedním z významných liturgických prvků je čas – v průběhu celého roku jsou tak připomínány a slaveny určité liturgické doby a svátky, přitom tím základním je neděle, kdy sám Pán vstal z mrtvých. Věřící se tak právě o nedělích upomínají na toto vítězství Krista nad smrtí. Liturgický rok pak začíná první adventní nedělí, následuje doba adventní a doba vánoční, jež je ukončena Slavností Zjevení Páně. Do Popeleční středy pak trvá tzv. liturgické mezidobí. Počínaje Popeleční středou je zahájena postní doba, která trvá po 40 dní. Po ní následuje doba velikonoční, již ukončuje Slavnost seslání Ducha svatého. Období mezi dobou velikonoční a adventní je pak opět vyplněno liturgickým mezidobím. V průběhu celého roku jsou však samozřejmě slaveny i různé svátky. Všechny události jsou reflektovány nejen prostřednictvím volby konkrétní eucharistické modlitby, ale také konkrétním výběrem barvy rouch kněží.²²

První eucharistická modlitba (Římský kánon) je vhodná prakticky pro jakoukoliv příležitost, užívána je při svátcích apoštolů a svatých, kteří jsou v modlitbě zmíněni, ale také o nedělích – není-li upřednostněna eucharistická modlitba třetí. Druhá eucharistická modlitba je s ohledem na svůj ráz vhodná pro všední dny i zvláštní příležitosti (např. mše za zemřelé). Třetí eucharistická modlitba by měla být upřednostněna o nedělích a také ve svátky, může však být užita také v rámci mše za zemřelé – tehdy je možné užít také zvláštní vsuvky, stejně tak tato anafora umožňuje vkládat jméno světce, jehož svátek je slaven v den mše. Poslední – čtvrtá – eucharistická modlitba v širší rovině prezentuje dějiny spásy, lze ji ovšem užít ve všedních dnech liturgického mezidobí.²³ Je také nutné říci, že konkrétně ke II. a IV. eucharistické modlitbě se pojí vlastní preface, přičemž ta k modlitbě IV. je od ní neoddělitelná, naopak v případě II. modlitby není užití této konkrétní preface závazné.

²² Srov. JANEČEK, Jan Nepomuk. *Katecheze o liturgii a mši svaté* [online]. Římskokatolická farnost Františkovy Lázně, 2014 [cit. 15. 5. 2020]. Dostupný z <https://web.archive.org/web/201402021_05341/http://fu-frl.hyperlink.cz/liturgie_a_mse_svata.html>

²³ Srov. Všeobecné pokyny k římskému misálu, čl. 365.

Samotná struktura eucharistické modlitby (označována bývá také jako anafora či mešní kánon), jež je součástí bohoslužby oběti, je podřízena 79. článku Všeobecných pokynů k Římskému misálu a ačkoliv znění výše zmiňované čtveřice modliteb je různé, lze v nich samozřejmě naléznout nejen sadu shodných prvků, ale i následujících osm částí:

- 1) Preface: skrze latinské „pre“ je odkazováno k faktu, že věřící stojí čelem před tváří Boží, tato část eucharistické modlitby je tvořena úvodem, děkovným vyličením činu spasitele a zakončena je společným chvalozpěvem. Jak již bylo naznačeno – eucharistickou modlitbu lze z hlediska jejích částí různé přizpůsobovat aktuální liturgické době a svátkům, proto i prefací je v misálu uvedeno více a jejich výběr lze přizpůsobit situaci.
- 2) Aklamace: všichni společně s knězem opakovaně zpívají Sanctus.
- 3) Epikléze: jedná se o prosbu k Bohu Otci o seslání Svatého Ducha, aby dary proměnil v tělo a krev Kristovu.
- 4) Vyprávění o ustanovení a konsekrace: připomenutí Kristovy oběti během poslední večeře skrze jeho slova a úkony
- 5) Anamnéze: Jedná se o výčet Božích činů a vzdávání chvály Bohu (za jeho milosrdenství a také utrpení, vzpomínka na vzkříšení i nanebevzetí)
- 6) Podání oběti: „*Církev usiluje dosáhnout toho, aby se věřící učili obětovat nejen neposkvrněnou obět', ale i sebe sami, aby byli den ze dne Kristem prostředníkem vedeni k sjednocení s Bohem a mezi sebou, aby tak Bůh byl všechno ve všech.*“²⁴
- 7) Prosby – Vyjádření skutečnosti, že eucharistie je slavena za církev nebeskou i pozemskou a je obětí za všechny členy, již jsou účastni na vykoupení a spasení prostřednictvím těla a krve Kristovy.
- 8) Doxologie – závěrečná doxologie je oslavou Boha skrze Krista. Pro svého Syna, Ježíše, nás, Bože, prosíme, vyslyš. Přítomní pak reagují zvoláním „*amen*“, kterým zároveň ukazují vlastní účast na eucharistické modlitbě.²⁵

²⁴ Srov. Všeobecné pokyny k římskému misálu, čl. 79.

²⁵ Srov. Tamtéž, čl. 79.

Lámání chleba

Právě lámání chleba je jedním ze stěžejních prvků liturgie – odkazuje k událostem poslední večeře, během níž Kristus vzal chléb, vzdal za něj díky a dále chléb lámal – proto je toto gesto na jeho upomínku stále opakováno. Lámání chleba však zároveň v symbolické rovině značí, že Kristus se vydává za každého, každý věřící je prostřednictvím přijetí eucharistie spojen s Tělem Kristovým. „Protože je jeden chléb, jsme my mnozí jedno tělo, neboť máme podíl na jednom chlebu“²⁶. Jedná se tedy o symbol sjednocení, a to nejen s Kristem, církví, ale i mezi věřícími. „Lámání chleba, tak byla eucharistie za časů apoštolských označována, zřetelně ukazuje sílu a důležitost znamení jednoty všech v jednom chlebě i znamení lásky, když se jeden chléb rozděluje mezi bratry.“²⁷

Přijímání

Celý obřad přijímání zahajuje Modlitba Páně (Otče náš), jíž jsou účastni všichni věřící. Proměněný chléb (hostie) je dále lámán, stává se požehnaným a je dále jako sám Kristus předáván věřícím. Přijímání eucharistie (chléb) věřícími probíhá za zpěvu určeného k přijímání, který má „vyjádřit jednotou hlasů duchovní jednotu přijímajících, ukázat radost srdce a zdůraznit, že průvod těch, kdo jdou přijímat eucharistii, má charakter společenství.“²⁸

Celý obřad mše svaté končí požehnáním a rozpuštěním věřících, přičemž obvykle prostřednictvím písně jsou vybízeni k tomu, aby dále hlásili evangelium světu. Eucharistická modlitba je tedy de facto upomenutím a oslavou události Velikonoc, dochází k naplnění evangelia, věřící jsou účastni na nanebevzetí Pána, tedy na události, jež je projevem milosti vedoucím k osvobození od smrti a je de facto díkůvzdáním.²⁹

²⁶ Srov. 1 Kor 10,17.

²⁷ Srov. Všeobecné pokyny k římskému misálu, čl. 283.

²⁸ Tamtéž, čl. 86.

²⁹ Srov. CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-77-9. s 113-114.

Eucharistická adorace

Ačkoliv konkrétně eucharistická adorace již se samotným průběhem mše svaté nespojuje, v podstatě se jedná o stav, k němuž směřuje. Eucharistická adorace je totiž vyjádřením úcty Kristu, jež je přítomen v eucharistii, a její pojetí má dlouhou historii.

Eucharistickou úctu lze mimo mši svatou vyjadřovat hned trojím způsobem, eucharistickým průvodem, eucharistickým kongresem a právě adorací.³⁰ „*Adorace je pocta, která se vzdává a smí vzdávat jedině Bohu. Před Bohem jakožto původcem celé naší bytosti se v adoraci skláníme. Upřímně cítěná a prožívaná adorace jest nejkrásnějším vyznáním víry.*“³¹ Při konání adorace by pak nikdy neměla být opomenuta její souvislost s mešní slavností a také fakt, že zatímco slavení eucharistie (mše) má povahu aktivní, adorace je naopak momentem pozastavení se, který umožňuje každému, aby si sám uvědomil a prožil veškeré související aspekty probíhajícího děje.

Na právoplatnost eucharistické adorace pak upozornil Tridentský koncil během konfrontace s reformátory, kdy právě eucharistická úcta byla zároveň platformou pro adoraci Kristovy přítomnosti v eucharistii. Samotný termín „adorace“ (z lat. *ad-oratio*, tj. políbení, objetí) je pak významově spojen s řeckým označením „proskynésis“ odkazujícím ke gestu podřízení a uznání Boha jako středobodu křesťanského života. V praktické rovině se jedná o osvobozující a očisťující klanění se Bohu.³² Právě během adorace si každý může zvnitřnit vše, co sama eucharistie zahrnuje, kdy svátostný pokrm, resp. svátostné přijímání (*manducatio sacramentalis*), přesahuje v pokrm – a přijetí – duchovního rázu (*manducation spiritualis*).³³ „*Jestliže opravdu uctíváme nejsvětější svátost, jestliže před ní alespoň na chvíli poklekáme, nezapomeňme, že ona je zpřítomněním Krista ve chvíli poslední večeře, Krista mluvícího: Totož jest Tělo mé, které se za vás vydává. Totož jest kalich krve mé, která se za vás vylévá.*“³⁴

³⁰ Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorace svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. 159 s. ISBN 978-80-7195-799-7.

³¹ Srov. KAJPR, Adolf. *Ministerium verbi. Kázání Adolfa Kajpra o mši svaté*...Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3468-5. s. 464.

³² Srov. GLASER, Milan. *O víře, naději a lásce: na minutu s Benediktem XVI.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 111 s. ISBN 978-80-7195-251-0.

³³ Srov. TOMŠÍČEK, Stanislav. *Teologie a spiritualita eucharistické adorace v nauce a praxi církve po 2. Vatikánském koncilu*. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006. Diplomová práce. 115 s.

³⁴ Srov. KAJPR, Adolf. *Ministerium verbi. Kázání Adolfa Kajpra o mši svaté*...Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3468-5. s. 471.

V praktické rovině probíhá adorace eucharistie tak, že eucharistie je vystavena buď v monstranci či ciboriu, aby mohla být přítomnými uctěna ať už modlitbou, zpěvem či klaněním. Adorace však může probíhat i v tichu, právě to se mohou věřící naučit vnímat a prožívat v podobě určitého „*tichého bytí s nejbližším přítelem*.“³⁵ Závěr adorace eucharistie obvykle tvoří požehnání svátosti (vede-li adoraci biskup, kněz či jáhen), či jen uložení eucharistie do svatostánku (v případě vedení pověřeným služebníkem).³⁶

1. 3 Katecheze svátosti eucharistie

Katecheze, tedy výchova k víře a křesťanské zralosti, je jednou ze stěžejních součástí jak pastorační, tak i evangelizační činností církve. Díky víře se lidský život stává naplněným, přičemž jeho ústředním bodem je Kristus a také síla jeho milosti. I proto např. první křesťané investovali množství energie do misijních činností. Je však třeba říci, že ani sama církev nepřistupuje k víře jako k samozřejmé – naopak – a priori se jí snaží šířit, podporovat a posilovat. Jak tedy k tématu katecheze uvádí např. Česká biskupská konference, „*katecheze je určena k doprovázení lidí všech generací na cestě víry po celý jejich život, aby se věřící na této cestě podporovali a rostli ve víře až k setkání s Kristem při jeho druhém příchodu*.“³⁷

Katecheze má zásadní formační aspekt, aby zkušenost s evangeliem byla dále předávána, vyznávána a šířena, napomáhá také k vnitřnímu růstu církve a Božímu plánu.³⁸ Katecheze všem, kdo o to stojí, ukazuje, kdo je Bůh a jaký má spasitelný plán, jejím prostřednictvím se přibližuje člověk člověku, ozřejmuje se chování Ježíšovo.³⁹ Uvádění do svátostného života má pak prohloubit víru, přilnutí ke Kristovi, kdy východiskem je Kristovo velikonoční tajemství.⁴⁰

V případě snahy o definování obsahu katecheze je výchozím bodem vnímání samotného pojmu „víra“. Ta je v rámci dnešní teologické antropologie pojímána poměrně

³⁵ Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorace svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7195-799-7. s. 78.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice*. Praha: Česká biskupská konference, 2015, s. 9.

³⁸ Srov. KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1998. s. 46-47.

³⁹ Tamtéž, s. 91.

⁴⁰ Srov. DŘÍMAL, Ludvík. Křesťanská iniciace a katecheze. In *Křesťanská iniciace. Sborník z III. Vědecké katechetické konference*. Praha: T. Halama, 2009. ISBN 978-80-87082-10-2. s. 11-19.

dynamicky, k víře (či přímo její zkušenosti) tedy člověk sám postupně dozrává jako bytost Bohem povoláná. Jedinec je tak Bohu otevřen, dokáže mu naslouchat, důvěřuje mu a právě od víry se dále odvíjí celý jeho další náboženský život. „*Katecheze dětí, mládeže a dospělých je zaměřena na to, aby rozjímali o Božím slově v osobní modlitbě, aktualizovali je v liturgické modlitbě a vždy je hluboce prožívali, aby přinášelo své plody v novém životě.*“⁴¹ Víra však nemá jen individuální rozměr, ale i rozměr celospolečenský, veřejný – tehdy se věřící stává součástí celého společenství, jeho víra je podporována druhými, ale zároveň i on sám víru dále šíří.⁴²

Člověk, který se chce stát křesťanem, tedy prochází – tak jako u mnoha jiných náboženství – procesem tzv. iniciace. Normativní podoba iniciace, která je uplatňována v případě dospělých, vždy obsahuje přípravnou fázi, vrchol tvoří přijetí trojice iniciačních svátostí, tedy křtu, biřmování a eucharistie, následuje fáze socializace (dosažení sounáležitosti s církví), celý proces udílení a přijetí svátostí pak doznívá v údobí mystagogie, tedy poznání a pochopení křesťanské víry. „*Svátosti, jimiž jsme uváděni do křesťanského života, osvobozují od moci temnot, přivtělují ke Kristově smrti, pohřbu i zmrtvýchvstání, udělují Ducha adoptivních dětí Božích a dávají účast na oslavě památky smrti i zmrtvýchvstání Páně ve společenství s veškerým Božím lidem.*“⁴³

V případě katecheze svátosti eucharistie je hlavním záměrem porozumění mnohoznačnosti významu samotného termínu „eucharistie“. Ten nezřídka bývá ztotožňován pouze se mší svatou, přitom je však třeba věřícím objasnit, že se jedná o komplexní zachycení díkůvzdání ve všech jeho formách – tedy vzdáním díky za stvoření, vykoupení i posvěcení. To lze zároveň demonstrovat i na konkrétních ukázkách Nového zákona.

- 1) L 22,19: Potom vzal chléb, vzdal díky, lámal ho a dával jim se slovy...
- 2) 1 K 11, 24: Vzdal díky, rozlámal ho a řekl...

V obou těchto případech je odkazováno k projevenému vděku, pocitu vděčnosti a vzdávání díky.

⁴¹ Srov. Jan Pavel II., Apoštolská exhortace *Catechesi tradendae*, s. 55.

⁴² Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Metodika pro katechezi a pastorační práci dospělých*. Praha: Česká biskupská konference, 2019. 57 s.

⁴³ Srov. KATOLICKÁ CÍRKEV, kongregace pro bohoslužbu a svátosti. *Uvedení do křesťanského života*. Praha: Katolický týdeník, 2018. 213 s. ISBN 978-80-86615-55-4.

- 3) Mt 26, 26: Když jedli, Ježíš vzal chléb, požehnal ho, lámal a dával ho svým učedníkům se slovy – „vezměte, jzte. *To je mé tělo.*“ (tataž variace pak i viz Mk 14,22)

Tyto verše pak vybízí k chválení, pronášení slavnostního požehnání nad chlebem (eulogie).

Záměrem katecheze eucharistie však také je, aby se katechizovaní ztotožnili s trojicí základních skutečností. V první řadě s faktem, že Kristus je přítomen v liturgických prostorách symbolicky v chlebu (a jeho krev ve víně), dále s tím, že Kristus je přístupen všem křesťanským společenstvím, a nakonec i s tím, že právě toto společenství je zdrojem podpory a pomoci napříč farnostmi, nelze však opomenout ani spojitost pomoci s eucharistií samotnou. „*Katecheze má hluboké vnitřní spojení s celou liturgickou a svátostnou činností, protože Ježíš Kristus plně působí na přetváření lidí ve svátostech a především v eucharistii.*“⁴⁴

V souvislosti s konsekrací lze dále rozlišovat mezi materií a formou eucharistie. Materií je rozuměn chléb a víno, kdy chléb musí být – bez ohledu na konkrétní církev – čerstvý a pšeničný. Chléb je v tomto případě označován jako hostie (z lat. *hostia* – obětina). Hostie je věřícím podávána během přijímání a již od 12. století má podobu kulatých oplatek (partikule). Víno může být jak červené, tak i bílé (oplatka se do vína obvykle namáčí, při zvláštních příležitostech, např. při svatbě či křtu, lze víno podávat i v kalichu), přičemž dle některých je vhodné smíchat je s vodou, což symbolizuje nejen Kristovo krvácení, ale také jeho spojení s božskou podstatou. V tomto kontextu je tak zřejmé, že tyto eucharistické předobrazy zároveň odkazují k základním lidským potřebám – tedy potřebě jídla a pití, potažmo „hostiny“ ve společnosti blízkých, daru od Boha. Tehdy i sama hostina nese další symbolický význam vztahující se např. i k uctění památky smlouvy uzavřené mezi Kristem a Izraelem.

Formou eucharistie jsou pak slova, jež zaznívají při konsekraci, tedy slova Kristova, jimiž byla svátost vykonána – „*kněz totiž slaví tuto svátost tím, že mluví v Kristově jménu.*“⁴⁵ Konkrétně před podáním hostie je přijímající osoba také upozorněna, že přijímá nejsvětější eucharistii, tedy tělo Kristovo. Přijímající vyjadřuje svůj souhlas vyřčením slova *Amen* (staniž se).

⁴⁴ Srov. Jan Pavel II., Apoštolská exhortace *Catechesi tradendae*, s. 23.

⁴⁵ Srov. ES 1321.

Vyjdeme-li z Tridentského koncilu, právě po provedené konsekraci je přítomno pravé tělo a pravá krev Páně.⁴⁶ Podmínkou pro přepodstatnění materií v tělo a krev Kristovu je pak realizace mše svaté.⁴⁷ „*Mše svatá jako úkon Krista a hierarchicky uspořádaného Božího lidu je středem celého křesťanského života pro církev všeobecnou, pro církev místní i pro jednotlivé věřící. Zde je vrchol jak činnosti, kterou Bůh posvěcuje svět v Kristu, tak pocty, kterou vzdávají lidé Otci, když ho uctívají skrze Krista, Božího Syna.*“⁴⁸ Opomínat ovšem nelze ani fakt, že pro plné pochopení příběhu Krista je třeba chápat Písmo svaté – proto je součástí mše svaté také předčítání z něj. Toto předčítání je pak zásadní součástí studia, kdy je zároveň osobou církví povolanou zamezeno tomu, aby bylo Písmo vykládáno nesprávně.

⁴⁶ Srov. ES 1640.

⁴⁷ Srov. CIC kán. 927.

⁴⁸ Srov. GIGLIONI, Paolo. *Svatosti Krista a církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-115-7. s. 87.

2 Katecheze mentálně retardovaných

Osoby s mentálním postižením (retardací) jsou samozřejmě skupinou, která vyžaduje specifický přístup, a to i v případě výchovy k víře a katechezi. Na tu lze v tomto kontextu nahlížet jako na „*katechezi pro zvláštní situace, mentality, prostředí*“⁴⁹, přičemž označení „zvláštní“ by však nemělo být uplatňováno směrem k účastníkům katecheze, ale k samotnému přístupu k nim – tedy i zvolené metodice. V případě výchovy k víře mentálně postižených je samozřejmě klíčové rodinné prostředí a blízká komunita, kdy katecheze je de facto součástí výchovy komplexní. Přitom nelze opomínat, že z hlediska církve je právě rodina „primární církví“, tady uskupením poskytujícím milost, modlitby, ale i lásku. Právě v rodině jsou položeny základy života ve víře a díky jejím členům zprostředkována také prvotní náboženská zkušenost.⁵⁰

Navzdory možným specifickým a omezením však pro katechezi mentálně postižených platí Kristova slova: „*Jděte do celého světa a kažte evangelium všemu tvorstvu stvoření.*“⁵¹ Výchova ve víře by tedy měla být umožněna i těm, jejichž intelektové schopnosti jsou sice omezené, což ovšem neznamená, že by nemohli dojít spásy.

Ostatně, že je katecheze mentálně postižených i předmětem zájmu církve samotné, dokazují i související dokumenty, např. Všeobecné direktorium pro katechizaci označuje katechizaci mentálně postižených za úkol evangelizace, který při naplnění umožní dotyčným život ve víře.⁵² Církev zároveň hovoří o tom, že bez ohledu na formu či rozsah postižení mají mít lidé možnost stát se součástí farnosti, stejně jako přijímat svátosti a účastnit se souvisejících liturgických aktů – vždy dle toho, nakolik jim to umožňuje jejich zdravotní stav. Vedle toho také platí, že nejen eucharistická liturgie, ale také ostatní náboženské konání, jehož jsou mentálně postižení součástí, je třeba adekvátně přizpůsobit.⁵³

⁴⁹ Srov. Všeobecné direktorium pro katechizaci, Praha: Sekretariát ČBK, 1998, odst. 189.

⁵⁰ Srov. Katechismus katolické církve, odst. 1666.

⁵¹ Mk 16,15.

⁵² Srov. Kongregace pro klérus: Všeobecné direktorium pro katechizaci, Praha: Sekretariát ČBK, 1998.

⁵³ Srov. JAN PAWEŁ II: Katechizacja, szczególnie dzieci i młodzieży we współczesnym świecie. IV Zwyczajna Synoda biskupska (30. 9. – 29. 10. 1977).

2. 1 Mentální retardace

Ačkoliv by bylo možné říci, že dominantní diskurs na mentální retardaci nahlíží zejména z perspektivy lékařské, kdy se jedná o diagnostickou kategorii definovanou skrze množství limitů a omezení, opomínat nelze ani pohledy ostatních vědních oborů. Odlišný náhled tak může nabídnout např. sociální práce, ale i obory zaměřující se na problematiku integrace a inkluze. Mentální retardace tedy rozhodně není tak černobílá, jako by se na první pohled mohlo zdát. „*Psychologové akcentují ve svém pohledu diagnostiku kognitivních funkcí, speciální pedagogové pak trénink a rozvoj schopností. Jiné vnímání tohoto fenoménu nalezneme u rodičů osob s mentální retardací, zcela osobitě a originální pohledy také najdeme u samotných osob, kterým byl tento pojem přirčen ze strany druhých.*“⁵⁴

Dle medicínského diskursu, který standardně převažuje, je mentální retardace vývojovou poruchou, jež se negativně projevuje v rozumových schopnostech, a tedy i limitech jedince adaptovat se na nároky okolního světa. „*Mentální retardace je závažné postižení vývoje rozumových schopností prenatální, perinatální nebo časně postnatální etiologie, které vedou i k významnému omezení v adaptivním fungování postiženého dítěte či dospělého v jeho sociálním prostředí.*“⁵⁵

Samotná diagnostika mentální retardace je obvykle součástí dětské a adolescentní praxe a podle definice Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) lze hovořit také o několika stupních mentální retardace, jimž náleží i samostatná klasifikační kategorie, směrodatná je v tomto případě přibližná hodnota IQ.

- **F70 – Lehká mentální retardace:** IQ se pohybuje v rozmezí 50 – 69, tj. u dospělých to znamená mentální věk 9-12 let. Typické jsou obtíže při školním vzdělávání, mnozí dospělí jsou ale schopni začlenění do společnosti a také pracovního života. Do této kategorie spadá lehká slabomyslnost a lehká mentální abnormalita.
- **F71 – Střední mentální retardace:** Hodnoty IQ se pohybují mezi hodnotami 35 – 49, u dospělých tento stav odpovídá mentálnímu věku 6-9 let. Klasicky se

⁵⁴ Srov. VALENTA, Milan a kol. *Mentální postižení. 2. přeprac. a aktualiz. vyd.* Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0378-2. s. 39.

⁵⁵ Srov. ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana a kol. *Dětská klinická psychologie.* Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-512-2. s. 151.

s daným stavem pojí zjevné vývojové zpoždění v dětství, dospělé osoby se střední mentální retardací jsou však nezřídka schopny docílit s náležitou podporou jisté míry soběstačnosti i komunikačních dovedností. Tato skupina však již vyžaduje různou míru podpory zvenčí. Do této kategorie je zahrnuta střední slabomyslnost a imbecilita.

- **F72 – Těžká mentální retardace:** Hodnota IQ se pohybuje v rozmezí 20-34, tj. u dospělých stav odpovídá mentálnímu věku 3-6 let. Osoby s touto diagnózou se již neobejdou bez kontinuální podpory. S daným stavem souvisí těžká mentální abnormalita a idioimbecilita.
- **F73 – Hluboká mentální retardace:** Hodnota IQ dosahuje svého maxima na čísle 20, tj. odpovídá mentálnímu věku do tří let. V kontextu daného stavu je bezpodmínečnou nutností pomoc při pohybu, hygieně i komunikaci. Jedinci jsou nesamostatní, s danou kategorií souvisí hluboká slabomyslnost a idiocie.⁵⁶

V tomto kontextu je však třeba dodat, že pro samotnou diagnostiku mentální retardace a určení jejího rozsahu jen a pouze hodnoty IQ nepostačují a mělo by být provedeno také hloubkové hodnocení dalších schopností jedince – zejména pak toho, nakolik dokáže naplňovat sociální očekávání bližšího i širšího okolí.⁵⁷ „Číselné hodnoty IQ je nutné pojímat jen jako orientační vodítka s vědomím, že vyšetřením nikdy nezískáme přesnou hodnotu IQ. Rozhodující pro určení pásma retardace musí být vždy především kvalita zvládnutí životních nároků člověka v jeho prostředí.“⁵⁸ To ostatně zohledňuje i klasifikace MKN-10, jež při diagnostice navrhuje mj. i škálování zachycující míru sociální adaptace a k hodnocení rozsahu poruch chování nabízí také čtveřici kategorií promítajících se do celkového hodnocení rozsahu retardace, kdy (.0) – žádná nebo minimální porucha chování, (.1) – významná porucha chování vyžadující pozornost anebo léčbu, (.8) – jiné poruchy chování, (.9) – bez zmínky o poruchách chování.⁵⁹

⁵⁶ Srov. SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE. *Mezinárodní klasifikace nemocí, Poruchy duševní a poruchy chování F00-F99*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2019.

⁵⁷ Srov. VALENTA, Milan a kol. *Mentální postižení*. 2. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2018. 387 s. ISBN 978-80-271-0378-2.

⁵⁸ Srov. ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana a kol. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-512-2. s. 151.

⁵⁹ Srov. SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE. *Mezinárodní klasifikace nemocí, Poruchy duševní a poruchy chování F00-F99*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2019.

2. 2 Specifika katecheze osob s mentálním postižením

Osoby s mentálním postižením samozřejmě vyžadují při jakékoliv edukaci, a tedy i katechezi, přístup, který zohledňuje typ a míru postižení. To ovlivňuje nejen intelekt jako takový, ale nezřídka také smyslové vnímání. V případě zraku jsou tak běžné různé formy zpomaleného zachycení vjemů, jejich snížený rozsah, omezené postižení vztahů a souvislostí, ale také poruchy týkající se analyticko-syntetické činnosti. Stejně tak nejsou ničím neobvyklým poruchy sluchové ostrosti a poruchy vnímání rytmu. Naopak nejméně bývá v případě osob s různými formami mentálního postižení postižen hmat. Zasažena bývá také schopnost představivosti, ta bývá neúplná až útržkovitá. Významné poškození pak vykazuje myšlení a také paměť, a to ve všech svých fázích – tedy jak vštěpování, tak i zapamatování, uchování či vybavení. S ohledem na omezené myšlení a limitované poznávací procesy je narušena i řeč, a to i s ohledem na omezenou slovní zásobu (samozřejmě opět záleží na míře postižení).⁶⁰ Také v oblasti emoční se postižení promítá, a to nejčastěji v podobě snížení schopnosti sebeovládání. *„Nápadnosti v chování jsou mnohdy způsobeny nepochopením zadané informace nebo neschopností dát najevo svůj aktuální stav jiným, pro okolí srozumitelnějším, způsobem.“*⁶¹

Nejen katecheze samotná, ale samozřejmě i příprava pro přijetí svátostí (stejně jako jejich výklad) je i s ohledem na výše řečené, a tedy zejména v kontextu omezených intelektových schopností, samozřejmě v případě osob s mentální retardací náročná a složitá. I proto je jedním z klasicky uplatňovaných kritérií při katechezi mentálně postižených míra mentální retardace – a právě toto kritérium je nezřídka tím jediným, které je při posuzování ne/vhodnosti katecheze uplatňováno. V tomto případě panuje všeobecná shoda, že základní hranicí, kterou není standardní překračovat, je lehká (v krajních případech střední) mentální retardace. Je-li pak mentální postižení rozsáhlejší, obvykle již daný člověk nemá potřebné mentální kapacity.⁶² Již osoby s lehkou mentální retardací se totiž pohybují na hranici schopnosti pochopit náboženské úkony. Přípravu k přijetí svátostí v případě osob, jež se klasifikačně řadí do kategorie středně těžké mentální retardace, pak odborníci připouští již jen ve velmi výjimečných případech. Tehdy však již práci ztěžuje množství překážek vycházejících právě z omezených

⁶⁰ Srov. MRÁZOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly ze speciální pedagogiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 61 s. ISBN 80-7044-635-8.

⁶¹ Tamtéž, s. 30

⁶² Srov. KOUDELKA, Jaroslav. *Pastorace mentálně postižených*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Katolická teologická fakulta. Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2009. Bakalářská práce. 59 s.

intelektových možností,⁶³ a to i proto, že mentálně retardovaným schází schopnost porozumět obecně platným hodnotám a normám. Mnozí mentálně retardovaní navíc sice mohou chápat určitá specifická pravidla, ale nedokáží je v odpovídající situaci aplikovat. „*Lidé s lehčím stupněm defektu sice obvykle vědí, jak by se měli v běžných situacích chovat, ale nelze od nich vždycky očekávat standardní reakce.*“⁶⁴

Bez ohledu na to by se však úloha církve směrem k osobám s mentálním postižením neměla nijak zásadně odchylovat od principů aplikovaných napříč mentálně zdravou populací. Stěžejní je tedy nejen rozvoj, ale i prohlubování víry, což je základní východisko i pro porozumění významu svátostí. Opomenuta by neměla být ani aktivní účast na slavení církve tak, aby daný moment, kdy dochází k oslavě liturgie, byl i pro mentálně postižené okamžikem nalezení Boha či dialogu s ním.⁶⁵ Z toho důvodu „*je třeba podporovat liturgické slavení pro specifické skupiny mentálně handicapovaných, které nenarušuje jednotu farnosti a je vždy zaměřeno na slavení celé obce, ale zároveň legitimně umožňuje hlubší přiblížení liturgických forem konkrétní situaci účastníků.*“⁶⁶

Je tedy zřejmé, že i k přijetí svátostí je třeba osoby s mentálním postižením specificky připravit tak, aby konkrétní způsoby zohledňovaly jejich schopnost předávané skutečnosti pojmout. Příprava by tedy měla být důkladně propracována a jednotlivé kroky sestaveny ve spolupráci se všemi, kdo se zapojují do výchovného (integračního) procesu mentálně postiženého. Strategie katecheze by měla být postavena zejména na trpělivosti, vhodné také je, aby osoba, jež přípravu k přijetí svátostí vede, měla alespoň základní znalosti týkající se práce s lidmi s mentálním postižením, resp. se způsoby jejich edukace, a to s ohledem na konkrétní rozsah postižení (retardace).⁶⁷

Ačkoliv však katecheze mentálně retardovaných je nesporně výzvou, a to i s ohledem na jejich možné nestandardní jednání a chování, neměla by jim být upřena – naopak vedení k víře a jejímu porozumění (samozřejmě v limitech možností) může být tím, co

⁶³ Srov. KOUDELKA, Jaroslav. *Pastorace mentálně postižených*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Katolická teologická fakulta. Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2009. Bakalářská práce. 59 s.

⁶⁴ Srov. FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Speciální pedagogika*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0. s. 97.

⁶⁵ Srov. GIGLIONI, Paolo. *Svátosti Krista a církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. 183 s. ISBN 80-7192-115-7.

⁶⁶ Srov. PLENÁRNÍ SNĚM KATOLICKÉ CÍRKVE V ČR. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-162-9. odst. 122.

⁶⁷ Srov. HRUBAN, Pavel. Náboženský život lidí s mentálním postižením [online]. Diecézní charita Brno, 2010 [cit. 1. 4. 2020]. Dostupný na: <<https://brno.charita.cz/o-nas/aktuality/nabozensky-zivot-lidi-s-mentalnim-postizenim/>>

osobnost těchto lidí rozvine či posune, stejně jako jim může být ku prospěchu komplexní náboženský život či vedení k přijetí svátostí. Ostatně, jak již bylo naznačeno, „*také mentálně znevýhodnění jsou dětmi Boha a mají právo na všechny prostředky k posvěcení, které církvi svěřil.*“⁶⁸

Pro základní východiska katecheze mentálně retardovaných se lze obracet do oblasti speciální katechetiky, jež je v celé šíři přizpůsobena specifikům těch, na něž cílí. Zohledňuje, že osoby s mentálním postižením mají omezené poznávací schopnosti, proto lze za základní cíl speciální katecheze označit „doprovázení“ – mentálně retardovaný je doprovázen v poznávání a pronikání ke křesťanské víře a v jejím prohlubování. Katecheze může mít v těchto případech navíc silný terapeutický efekt.

Speciální katechetika samozřejmě stojí na platformě speciálních disciplín, a to jak psychologie, tak i pedagogiky zaměřené na práci s osobami s mentálním postižením. Ve vzdělávacím procesu osob s mentálním postižením jsou obvykle využívány nejen metody vycházející z obecné didaktiky, ale i speciální pedagogiky. Aplikace konkrétních postupů se odvíjí od stupně postižení, postižení přidružených (postižení tělesná, řečová, poruchy chování), specifických poznávacích procesů jednotlivce, jeho motoriky i psychických vlastností. Nejúčinnějšími metodami edukace mentálně postižených jsou podle odborníků (1) Metoda vícenásobného opakování informace, (2) Metoda postupných kroků, (3) Metoda intenzivní zpětné vazby, (4) Metoda pozitivního posilování a Metoda individuálního přístupu.⁶⁹

I proto, že mentální retardace principiálně spočívá i v neschopnosti proměňovat poskytované informace na poznatky, za zvýšením úspěšnosti edukace je doporučováno smyslové zapojení, resp. zapojení co nejvíce smyslů (zraku, sluchu, hmatu ad.). V případě závažnějšího postižení je pak doporučována také aplikace netradičních metod edukace – např. tzv. metoda sociálního čtení, jež pracuje s poznáváním a interpretací zrakových vjemů v podobě znamení, symbolů, piktogramů, ale i slov – avšak aniž by bylo nutné uplatňovat dovednosti čtení.⁷⁰

⁶⁸ Srov. HRUBAN, Pavel. Náboženský život lidí s mentálním postižením [online]. Diecézní charita Brno, 2010 [cit. 1. 4. 2020]. Dostupný na: <<https://brno.charita.cz/o-nas/aktuality/nabozensky-zivot-lidi-s-mentalnim-postizenim/>>

⁶⁹ Srov. MRÁZOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly ze speciální pedagogiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 61 s. ISBN 80-7044-635-8.

⁷⁰ Tamtéž.

3 Katecheze mentálně retardovaných – svátost eucharistie

Úspěšnost katecheze se samozřejmě odvíjí od skutečnosti, nakolik je přizpůsobena okolnostem, resp. cílové skupině. Ta je v tomto případě klíčová, je totiž třeba zohlednit recipienty/ky a jejich specifický mentální stav. V každém případě by však katecheze měla metodicky zahrnout trojici aspektů, (1) teologický fundament katecheze, (2) hlavní cíl katecheze, tedy myšlenku, která má být předána, (3) určení obsahu katecheze a jeho modifikaci s ohledem na danou skupinu příjemců/kyň.⁷¹ Kromě toho však nelze opomíjet ryze individuální rovinu práce s mentálně postiženými, jejíž podoba je přímo spojena s osobností jednotlivců.

S ohledem na fakt, že autor práce dlouhodobě působil v zařízení poskytujícím péči osobám s různým rozsahem mentálního postižení, čerpá v následujícím textu – kromě odborné literatury – také z vlastních praktických zkušeností. Právě na jejich základě lze také shrnout, že práce s cílovou skupinou mentálně postižených vyžaduje maximální pozornost, lásku a zodpovědnost, a to bez ohledu na osobní zájmy nebo čas. I přesto je však možné potřeby většiny z jejich příslušníků/ic naplnit nejen v rovině životní, ale i duchovní. Mentálně postižené jedince je však třeba vhodným způsobem podporovat a vést tak, aby mohli rozvíjet své schopnosti a dovednosti. Každý člověk, který pracuje s lidmi postiženými, ale i nemocnými nebo opuštěnými a je problematiky znalý, jim však nepochybně může dopomoci k duchovnímu růstu. Ovšem zejména zmiňovaný termín „znalost“ je základním předpokladem úspěchu katecheze osob s mentálním postižením – a to i proto, že i u mentálně postižených dospělých je objasnění podstaty i přijetí svátostí poměrně komplikované. Přesto je však z této slavnosti nelze a priori vyloučit

Pro katechezi osob s mentálním postižením je v první řadě klíčová důkladně propracovaná strategie (tj. volba metody), která by kromě práce katechety měla zahrnout i koordinaci s dalšími osobami zapojenými do samotného výchovného procesu jedince. Nutností je přístup postavený na trpělivosti, rozvaze a otevřenosti, přičemž je přímo žádoucí, aby byl katecheta zároveň minimálně v základu erudován v oblasti práce s mentálně postiženými, ideálně pak aby disponoval znalostmi týkajícími se přímo jejich edukace. Speciální přístupy odvíjející se od specifik mentálně postižených, jež byly již dříve v textu tematizovány, jsou totiž nezřídka nezbytnou nutností.

⁷¹ Srov. JEŘÁBKOVÁ, Lenka a Tereza NOVOTNÁ. *Katecheze eucharistie a společenství*. Praha: Katechetické středisko, 2014. 3 s.

Ačkoliv metod katecheze je samozřejmě nespočet, v případě katecheze mentálně postižených je třeba volit jen ty, které zohlední a adekvátně zúročí veškeré schopnosti katechizovaných. Vhodné jsou tak zejména metody praktické činnosti, pozorování, předvádění a metoda rozhovoru a dialogu.⁷²

- 1) *Metoda rozhovoru a dialogu* – jedná se o základní a nejvíce užívanou metodu katecheze zahrnující výklad katechety, rozhovory a diskusi s katechizovanými. Vhodné je doplňovat výklad i dalšími pomůckami, např. obrázkovými knihami, na jejichž příkladu lze objasnit např. narození Ježíše, jeho ukřižování i zmrtvýchvstání.⁷³ V případě katecheze mentálně retardovaných je třeba, aby katecheta byl důkladně připraven, a to zejména na část dialogickou, kdy mezi katechizovanými může docházet nejen k nepozornosti, ale i nepřiměřenými projevy jak slovním, tak i fyzickým.
- 2) *Metoda praktické činnosti* – jedná se především o praktické cvičení činností, jež jsou stále opakovány, čímž je posíleno memorování či automatizace. Metodu lze využít např. v případě nácviku znamení kříže, ale i při výuce průběhu samotné mše svaté. Tehdy je katechizovaným třeba objasňovat, kdy sedět, vstávat, poklekat či jak splnit další úkony běžné během mše, např. nošení obětních darů.
- 3) *Metoda pozorování* – tato metoda je velmi bohatá na vjemy, zážitky, pocity a zkušenosti. Vhodné jsou exkurze do kostela, prohlídka kůru, sakristie, exkurze na faru, seznamování se s liturgickými předměty, přičemž by měl být zahrnut také výklad jejich významu a užití. Dle míry postižení lze realizovat i výlety na poutní místa, čímž je naplněna nejen metoda pro katechezi, ale také praktická činnost z hlediska pedagogického.⁷⁴
- 4) *Metoda předvádění* – v případě mentálně retardovaných je právě předvádění jednou z nejefektivnějších metod výuky/katecheze. Jelikož mentálně postižení postrádají schopnost vnímat abstrakci, právě názorná demonstrace jim může edukaci výrazně ulehčit. Předvádět je možné jak liturgické úkony, tak i předměty, které jsou nezbytné např. při mši svaté. Díky předvádění si pak katechizovaní dokáží spojit předměty s úkony a také si je snáze zapamatují.⁷⁵

⁷² Srov. NOVÁKOVÁ, Consilie. *Katechetika*. Praha: Katechetická komise Pražského Arcibiskupství, 1990. s. 66.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 67-68.

⁷⁵ Tamtéž, s. 68.

3. 1 Návrh katecheze eucharistie

Již během samotné přípravy jakékoliv metodiky katecheze mentálně retardovaných je třeba zohlednit skutečnost, že rozumové schopnosti těchto osob jsou obvykle srovnatelné s rozumovými schopnostmi dětí ve věku tří až sedmi let (i proto se v základu lze obracet také na metodiky určené ke katechezi této cílové skupiny). Principy víry, a to včetně ozřejmení významu eucharistie, je jim proto nezbytné předávat v těsném sepjetí s mírou postižení a adekvátně jejich rozumovým schopnostem. Při přípravě na každou vyučovací hodinu tak lze vycházet z již prezentované trojice aspektů, jež by katecheze měla zahrnovat, a to tak, že si katecheta položí tři základní otázky:

- 1) CO? V tomto případě je třeba zvolit konkrétní téma, o němž bude pojednáváno.
- 2) PROČ? Nejen samotný předmět edukace je třeba ozřejmit, nelze opomíjet ani významy prezentovaného obsahu – tedy co v praktické rovině znamená a jaká z něj plynou poselství.
- 3) JAK? Je nezbytné zohlednit konkrétní typ a míru postižení a tomu výklad (jeho metodu) přizpůsobit tak, aby byl obsah účastníkům prezentován co nejsrozumitelněji a usnadněno jeho zapamatování.

Platí také, že obsah výuky musí být zredukován pouze na to nejdůležitější, a to navíc tak, aby byl recipientům srozumitelný. Při přepracování pro konkrétní případ katecheze eucharistie tak lze otázky CO-PROČ-JAK pojmout následovně:

- 1) Téma: Eucharistie jako splynutí s Bohem
- 2) Význam: Život v Bohu je důležitým tématem i pro mentálně postižené, kteří se jeho přijetím zároveň stávají součástí společenství věřících, tzv. Boží rodiny, dostává se jim sounáležitosti, podpory
- 3) Metoda: Netradiční způsoby katecheze

Jak již bylo naznačeno, netradiční způsoby katecheze mj. zahrnují různé způsoby práce s lidmi, jejichž rozumové schopnosti jsou jakkoliv omezeny. Vhodné je využití verbálních instrukcí, neverbální komunikace, vizuální demonstrace a také fyzického vedení. Ačkoliv samozřejmě záleží také na kreativě katechety, poměrně hojně využívané jsou tzv. katechetické hry, jež se zaměřují hned na několik smyslů najednou. Právě to je způsob, jak podpořit nejen vnímání předávaného obsahu, ale také jeho uchování v paměti katechizovaných.

Důležité je např. využití nonverbální komunikace, která na jednu stranu může pomoci k usnadnění dorozumívání se s mentálně postiženými např. prostřednictvím systematicky opakovaných kódů (např. vztyčený palec směrem vzhůru značí, že vše je v pořádku, kývání hlavou nahoru a dolů či otáčení doleva a doprava jako vyjádření souhlasu a nesouhlasu) a na straně druhé může být využita i v přiblížení liturgie. Pro všechny věřící, a tedy i mentálně postižené, je totiž liturgie pojící se ke mši svaté (ale i iniciačním rituálům a svátostem) de facto nonverbální komunikací, v níž dochází ke spojení slov s určitými předměty nesoucími vlastní symbolický význam. Svátostnou liturgií jsou totiž i úkony pojící se každé svátosti. Např. vkládání rukou do rukou biskupů a kněží, žehnání, kropení svěcenou vodou nebo třeba pomazání nemocných. Tyto úkony jsou pak spojeny do uspořádaných znaků užívaných během liturgie.⁷⁶

V kontextu katecheze eucharistie lze smysly katechizovaných využít např. následovně:

- *Využití sluchu:* sluch je samozřejmě základním smyslem pro edukaci, resp. samotný výklad. Kromě vlastního výkladu lze však využívat prezentaci rozličných biblických vyprávění primárně určených dětem, pro přiblížení Boha jsou pak jistě vhodné i audio nahrávky chvalozpěvů, církevní hudby.
- *Využití zraku:* podobně jako sluch i zrak je tím, který významně přispívá k pochopení a přijetí předávaného obsahu. Kromě promítání kreslených biblických filmů je možné využít také další obrazové materiály.
- *Využití hmatu:* katechizovaným lze poskytnout různé typy materiálů tak, aby mohli vnímat jejich struktury. Jejich hebkost či jemnost lze zároveň využít k osvětlení, jak se Bůh Otec staví ke svým ovečkám. Naopak dřevo lze využít k přiblížení významu symboliky kříže a Pánova utrpení na něm. Hmat je zároveň vhodným smyslem pro pochopení podstaty Božího těla a krve, katechizovaným lze poskytnout jak chléb jako boží Tělo, tak i tekuté víno (resp. vhodněji např. rybízovou šťávu) jako Boží krev.
- *Využití čichu:* Prostřednictvím čichových vjemů lze zprostředkovat další témata související s církví a Bohem, konkrétně v případě tématu eucharistie lze pracovat jak s kadidlem, tak i již zmiňovaným vínem a chlebem, čím více smyslů je do výkladu zapojeno, tím větší efekt lze očekávat.

⁷⁶ Srov. KUNETKA František. *Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

3. 1. 1 Významy eucharistie

Jelikož základem pro proniknutí do křesťanské víry je Velikonoční zázrak, měli by být katechizovaní seznámeni nejprve s tímto tématem. Podobně jako malé děti, tak i mentálně retardovaní budou jen těžko rozumově chápat sílu (věčného) života, stejně tak by neměli být vystaveni popisům Ježíšova utrpení. Využít tak lze především proniknutí k tématu vzkříšení, a to např. prostřednictvím Lk 24, 5-6, „*Proč hledáte živého mezi mrtvými? Není zde, byl vzkříšen,*“ život a smrt je možné demonstrovat za využití světla a temnoty (podobenství s barvou bílou a černou). Podobně je možné využít také odpovídajících hudebních motivů.⁷⁷ Vhodnými pomůckami k pochopení Velikonočního zázraku jsou také beránek a kříž a jejich symbolika (i v tomto případě je možné pracovat se symbolikou a využitím co nejvíce smyslů – např. i v podobě hebkého plyšového beránka apod.).

Ačkoliv sama eucharistie je mnohovýznamová, je třeba katechizované obeznámit alespoň se základním výkladem – tedy tím, co je to eucharistie a proč se slaví. V tomto případě je tedy základem fakt, že všichni jsme jedno tělo a právě slavením eucharistie utváříme jednotu. Aby téma bylo pro mentálně retardované přístupnější, je vhodné využít při katechezi různé pomůcky, např. kulatou lázeňskou oplatku – aby byla znázorněna jednotu, ale i skutečnost, že jsme údy těla Kristova, oplatku je třeba nalámat a kousky nechat mezi katechizovanými kolovat. Každý si kousek vezme a sní – tento akt nejenže vystihuje podstatu jednoty, ale zároveň odkazuje také k tématu těla Kristova a samotnému svatému přijímání. I v tomto případě je v praktické rovině užíváno smyslových vjemů, což posiluje pojmání tématu.

Vzal – eucharistie jako svátost daru

Eucharistie je de facto opakovaním dávání života Krista, který je přítomen v nás a my v něm. Pojetí eucharistie jako svátosti daru je docela úspěšně zprostředkovatelné i skupině mentálně retardovaných, a to i s ohledem na fakt, že mentálně se obvykle blíží úrovni dětí 1. stupně ZŠ (pro téma eucharistie lze využít i pracovní listy, či obrazové materiály, viz Příloha č. 1). Právě prostřednictvím svátosti daru přítom i děti dokáží jinak poměrně komplikované problematice eucharistie porozumět. Vztah mezi člověkem a Bohem je totiž postaven na Božím daru poskytnutém člověku.

⁷⁷ Srov. CAVALETTI, Sophia. *Religious Potential of the Child 3 – 6 Years*. Chicago: Liturgy Training Publications, 2nd edition, 1992. ISBN 978-0929650678. s. 115-119.

Pro katechezi lze využít především vlastních zkušenosti katechizovaných, kromě metody výkladu lze s katechizovanými diskutovat právě o tom, jak sami slaví např. vlastní narozeniny, jak oslava probíhá a zda také dostávají dary. Stejně tak lze využít církevních příležitostí (nebo i narozenin či jmenin katechizovaných) k příkladné demonstraci oslavy tak, aby ji katechizovaní považovali za zvláštní událost spojenou se specifickými úkony. Konkrétně lze čerpat i z metodiky pro ZŠ. „*Cílem je přiblížit atmosféru oslavy jako přátelského setkání u společného stolu, se společným jídlem a dárky a připomenout si oslavu svých narozenin. Společný stůl je znamením společenství a dárky znamenají radost pro dávajícího i obdarovaného.*“⁷⁸

Vzdal díky – eucharistická modlitba

Eucharistická modlitba je v podstatě chválením Boha za jeho samotnou existenci, za jeho dílo stvoření, za stvoření člověka a také za čin spásy v Kristu (viz anamnéze Božích činů ve IV. Eucharistické modlitbě). Obsahově je ale nutné katechezi přizpůsobit mentálně retardovaným a snažit se jim předat prožitek díkyvdání. Ten lze demonstrovat v praktické rovině, např. v kontextu předání daru, pomoci či projevenou laskavostí. Na eucharistické modlitbě by se měli mentálně postižení podílet alespoň tzv. akلامacemi⁷⁹, které jim lze vštípit opakovaným nácvikem např. formou hry.

Pozornost katechizovaných by se měla soustředit zejména na prožitek samotné eucharistické modlitby a vyjádření úcty (opět lze různými způsoby nacvičovat a přibližovat na konkrétních příkladech osob, k nimž katechizovaní vzhlíží). Je zároveň vhodné upozorňovat na přítomnost Krista na oltáři v podobě chleba a vína, na oběť, již položil, díkyvdání a také odevzdání životů věřících církvi a Kristu. Za tímto účelem lze využít např. specifické eucharistické modlitby určené dětem, např. Třetí eucharistické modlitby „Děkujeme ti, Bože“⁸⁰ (viz Příloha č. 2). S tou je také možné dále pracovat tak, aby katechizovaní porozuměli jejímu smyslu – proto je vhodně poukázat na to, oč konkrétně kněz Ducha svatého prosí, k jaké události ze života Ježíše se vztahuje a upomíná na ni, zač je chválen Bůh a zač je mu děkováno a také oč jej prosíme. V případech mentálně postižených je samozřejmě nutné vše zjednodušit nejvyšší možnou

⁷⁸ Srov. MURŮŇOVÁ Eva a MUCHOVÁ, Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1.- 9. ročníku ZŠ*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2014. ISBN 80-239-9578-2. s. 20.

⁷⁹ Srov. Direktorim pro mše s dětmi (1. 11. 1973). Olomouc: Arcibiskupství olomoucké, 1992. čl. 50-52.

⁸⁰ Srov. ZIMMERMANOVÁ, Marie. Vypravovali, jak ho poznali. *Cesty katecheze*, 3/2009, ISSN 1803-7224. s. 22-23.

měrou a jednotlivá témata doprovázet názornými příklady ideálně ze života katechizovaných (prosby, vzdání díků, upomínky ad.). Je-li postižení katechizovaných závažnější a nedovoluje tak výše popsané, pro znázornění obsahu modlitby je možné využít obrázků, jež úkony zachycují graficky, a doplnit je vlastní demonstrací.⁸¹

Lámal – lámání chleba

Při katechezi významu lámání chleba lze opět využít praktických příkladů a práce s rekvizitami, ideálně reálným chlebem. Katechizovaným je třeba vysvětlit, že chléb byl považován za základní zdroj potravy – tedy obživu těla. Ovšem nejen tou je člověk živ, potřebuje i potravu duchovní, již chléb také symbolizuje, teprve potom je jeho život naplněn. Sám Ježíš říká: „*Já jsem chléb života*“. On sám je tedy tím pokrmem, jenž je nezbytný pro tělo i duši. Práce s chlebem pak usnadní katechizovaným pochopit, že pro nasycení (ve všech rovinách) je chléb – ač je nutné jej rozdělit – třeba a je symbolem jednoty, ale také pomoci. Pro názorné objasnění potřeby potravy duchovní jako pojmu abstraktního lze dále pracovat také s pocitem hladu, který sami katechizovaní znají.

Dával – přijímání

Přijímání je vyvrcholením obřadu slavení eucharistie a je samozřejmě nezbytné objasnit katechizovaným princip „Boží proměny“. Ta je jedním z klasických eucharistických zázraků, což je možné využít také při samotné katechezi – mentálně postižení totiž budou jen obtížně rozumově pronikat k symbolice těla a krve, zejména když podávaná oplatka – hostie – je před i po proměně vizuálně totožná.

Naopak výklad pracující s tématem zázraků, který je běžný také při katechezi dětí, poskytuje větší prostor pro katechetu, jak problematiku adekvátně přiblížit. Lze diskutovat o nečekaných příjemných věcech ze života katechizovaných, které jsou výsledkem Boží lásky, o zázracích, které sami katechizovaní prožili. Podobně je možné využít také téma „tajemství“, kterému obvykle i mentálně retardovaní rozumí. I tato proměna je totiž nesporně „tajemná“.⁸² Při katechezi mentálně postižených je tak v tomto případě stěžejní předat základní tezi, že při přijímání dojde k „proměně“, které je schopen jen sám Bůh, a ta je jeho dílem na našem světě.

⁸¹ Srov. ZIMMERMANOVÁ, Marie. Vypravovali, jak ho poznali. *Cesty katecheze*, 3/2009, ISSN 1803-7224. s. 22-23.

⁸² Srov. ŠTASTNÁ, Kateřina. Aby děti chápaly, koho přijímají. *Katolický týdeník*, 21/2017, 0862-5557. s. 5-6.

3. 1. 2 *Mše svatá*

Pojmenování jednotlivých částí bohoslužby, jejich správné seřazení, ale i pochopení podstaty samotné účasti na mši svaté, to by měly být základní cíle katecheze. Právě mše svatá je stěžejním momentem v životě, kdy se věřící odevzdávají Bohu a vzdávají mu díky za svůj život. Aby byl tento prožitek opravdu hlubokým emocionálním zážitkem, samozřejmě nestačí jen ovládnutí terminologie, je třeba rozumět samotné podstatě, smyslu bohoslužby. Proniknutí k podstatě věci však v případě mentálně retardovaných může být samozřejmě obtížnější, i proto je třeba přistoupit k různým zjednodušením. Před výkladem týkajícím se samotné mše svaté by tak katechizovaní měli být již obeznámeni s tématem spásy a faktem, že i oni mohou být Bohem spaseni, ale také základní liturgií a symbolikou.⁸³

Mše svatá a její struktura je nepochybně téma velmi obsáhlé, a to i proto, že vyžaduje dodržení specifických kroků v konkrétní posloupnosti. I proto je struktura mše svaté v případě mentálně retardovaných třeba věnovat zvýšenou pozornost a zaměřit se na zafixování jednotlivých úkonů a reakcí (samozřejmě pokud to mentální stav vůbec dovoluje). V první řadě je nezbytné objasnit samotný význam mše svaté jako události, během níž se bezprostředně setkáváme s Bohem. Ten nás volá k oltáři (v tomto případě je namístež využívat také zvuk zvonů, který v době mše klasicky ke svolání věřících zaznívá) a poskytuje nám všem nasycení, jak sám sebou, tak i svou Boží láskou. Pro zjednodušení samotného výkladu významů jednotlivých činů je možné za pomoci biblických textů katechizovaným vysvětlit, že během mše svaté kněz opakuje to, co sám Ježíš dělal během poslední večeře.

Dále je vhodné zaměřit se na osvojení liturgické terminologie, a to jak v kontextu místa, tak i užívaných předmětů. Pracovat je možné např. s modely (či obrázky) oltáře, ambonu, dalších liturgických předmětů (např. kalich) a také rouch. Aby si katechizovaní názvy prezentovaných objektů/předmětů osvojili, lze využít např. třístupňovou lekci, jejíž autorkou je Marie Montessori. To v praktické rovině znamená, že (1) katecheta prezentuje předmět a také jej pojmenovává, (2) katecheta vybídne katechizované, aby určili předmět podle vysloveného názvu, (3) katechizovaní jsou vybídnuti, aby předměty sami pojmenovávali. Nejenže se tak katechizovaným rozšiřuje slovní zásoba

⁸³ Srov. KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1998. čl. 89 a 108.

spojená s liturgií, ale učí se i spojovat předměty se symbolickými událostmi (kříž = smrt Ježíše apod.).⁸⁴

Jelikož biblické události jsou zpřítomňovány nejen symbolickými předměty, ale i konáním a gesty, měli by katechizovaní být seznámeni s významem alespoň těch základních. Velmi názorně lze pojmout prezentaci gesta vztažení rukou doprovázeného modlitbou epikléze – tedy prosbami směřovanými k Otci, aby sesláním Ducha svatého proměnil dary na Oltáři. Stejně tak lze snadno předvést gesta pojící se k doxologii, pozvednutí kalichu a obětní misky. V případě, že to mentální stav katechizovaných dovoluje, lze výklad a prezentaci rozšířit také na další gesta spojená se svatým přijímáním (lámání chleba odkazující k jednotě či znamení míru a pokoje).⁸⁵ Scházet by nemělo ani závěrečné zvolání „Amen“ – jednoduše jako vyjádření souhlasu s probíhajícím děním (staniž se). Žádoucí je také to, aby katecheta své vystupování a prezentaci přizpůsobil předávanému obsahu, v případě radostných zvěstí by měl s obsahem korespondovat např. i tón hlasu, ale také mimika a gesta (obdobně je pak vhodné postupovat v případě předávání obsahu, jenž by měl budit zármutek).

Zejména v případě katecheze týkající se mše svaté je namístě také návštěva kostela, jeho důkladná prohlídka a související výklad, případně i setkání s knězem. I v tomto případě se pak lze obrátit také k prostředkům katecheze dětí. *„Je velmi dobré začít postupně, krok za krokem, předem vše názorně ukázat a vysvětlit. Některé stěžejní okamžiky je možné si nacvičit. Zpočátku je vhodná účast na dětské mši, kde schopnější mohou dostat i drobné úkoly nebo i ministrovat.“*⁸⁶

⁸⁴ Srov. CAVALETTI, Sophia. *Religious Potential of the Child 3 – 6 Years*. Chicago: Liturgy Training Publications, 2nd edition, 1992. ISBN 978-0929650678.

⁸⁵ Tamtéž., s. 79-97.

⁸⁶ Srov. ŽIŽKA Karel. *Pastorace lidí mentálně postižených*. Praha: KTF UK, diplomová práce, 2002. s. 24.

3. 2 Shrnutí

Téma katecheze osob s mentální retardací je nesporně problematické, jelikož v podstatě není možné určit jakékoliv podmínky, kdy by i samotné přijetí svátostí těmto lidem mělo, či nemělo být umožněno. Dalo by se tedy říci, že rozhodujícím faktorem není jen míra samotného postižení, ale také osobnost katechety a jeho odhodlání a schopnosti. Vlastní příprava na udělení jednotlivých svátostí (a zejména pak prvního svatého přijímání, které nebylo v textu tematizováno, neboť cílem bylo zaměřit se již na mentálně retardované, kteří jej absolvovali) je pak nepochybně složitá a vyžaduje dlouhodobou spolupráci také s osobami blízkými a doprovázejícími.

Bez ohledu na to, že někteří mohou zaujímat vůči katechezi mentálně retardovaných spíše skeptická stanoviska, faktem je, že učení, a to včetně výuky církevního typu, je de facto také metodou terapeutickou.⁸⁷ Je však třeba vždy volit takové způsoby katecheze, které budou pro katechizované rozumově přijatelné. „*Co se týká nauky samé, je třeba postupovat podle metody soustředěného kruhu. Vybrat podstatné pravdy, podat je jako ucelené učivo a postupně, tedy po malých částech je opakovat a dle možností, potřeby a schopností člověka s mentálním postižením je přizpůsobovat – rozšiřovat. Tím získá náboženská nauka na hloubce a šíři.*“⁸⁸ I proto je ideální za výchozí považovat rozličné výukové materiály určené dětem. Kromě rozličných typů her, využití pracovních listů, omalovánek apod. je zároveň vhodné zohlednit také specifický typ postižení a tomu katechezi přizpůsobit – odlišná je situace samozřejmě v případě kombinovaných postižení, kdy jsou např. zasaženy i další smysly apod. Přesto právě smyslové vnímání je v případě mentálně retardovaných vhodné využívat nejvyšší měrou – znásobením vjemů lze totiž dosáhnout většího úspěchu v memorování. K tomu přispívá také určitá „ritualizace“, tedy systematické opakování určitých úkonů ve stále stejné posloupnosti (což lze využít jak pro nácvik modliteb, tak i katechezi týkající se struktury mše svaté).

Nejen při specifickém zaměření se na téma eucharistie by se katecheta vždy měl nejprve sám zaměřit na zodpovězení otázek, co konkrétně bude danou hodinu předmětem výuky, ale také proč a jakým způsobem téma katechizovaným předá. V případě svátosti

⁸⁷ Srov. SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. 2. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2016. 162 s. ISBN 978-80-271-0095-8.

⁸⁸ Srov. ŽIŽKA Karel. *Pastorace lidí mentálně postižených*. Praha: KTF UK, diplomová práce, 2002. s. 39.

eucharistie lze vymezit čtveřici hlavních tematických okruhů, k nimž lze také vztáhnout specifické postupy:

- 1) *Svatost daru*: právě zaměření se na „dar“ v jeho nejklassičtější podobě je i pro mentálně retardované snadno pochopitelné, vhodná je práce s vlastními vzpomínkami a zkušenostmi katechizovaných, příp. je možné vzít si „na pomoc“ skutečný „balíček“, ten zároveň může posloužit i při tématu následujícím (lze nacvičit vzdání díky). Katecheta následně katechizovaným vysvětluje, jaký dar nám dal Bůh.
- 2) *Vzdání díky*: v tomto případě lze navázat na práci s darem, ostatně poděkování a vyjádření vděku za dar je slušností i v běžném životě. Konkrétně eucharistická modlitba, která vzdání díky zachycuje, může být prezentována např. v obrazové podobě, ale také prostřednictvím pracovních listů (zač a proč děkujeme).
- 3) *Lámání chleba*: prezentace chleba jako základního zdroje obživy a nasycení, vhodná je práce s chlebem, který je katechizovaným odlamován. Výklad by se měl týkat jak nasycení fyzického, tak i duchovního – to lze přiblížit např. prostřednictvím navození pocitů radosti, štěstí, jehož zdrojem je náš Pán (lze využít srovnání pocitu hladu a sytosti).
- 4) *Přijímání*: my přijímáme Pána a on přijímá nás, jelikož rozumové schopnosti mentálně retardovaných nezářídka neumožňují pochopení podstaty přeměny, je vhodné prezentovat ji jako zázrak či přímo tajemství, jímž disponuje jen sám Pán. Opět je vhodná práce s konkrétními rekvizitami.

Katecheze mše svaté pak vyžaduje větší úsilí a systematickou práci katechety, ovšem minimálně v některých případech lze i s mentálně retardovanými dosáhnout úspěchu. Ačkoliv není možné sestavit univerzální přehled, jak ke katechizaci mentálně retardovaných přistupovat, a to ani s ohledem na konkrétní zvolené téma, minimálně lze shrnout poznatky vycházející jak z odborné literatury, tak i vlastní praxe autora:

- Struktura katecheze by měla být vždy stejná, aby si katechizovaní zautomatizovali běžné úkony (např.: zahájení katecheze znamením kříže, poděkování a vzdání chval Bohu, píseň chval, opakování probrané látky, přednesení nového tématu, seznámení se základními termíny a související výklad, reakce na výklad, píseň chval, opakování probrané látky a zpětná vazba, modlitby a poděkování, pochvala katechizovaných, na závěr zpěv písně chval).

- Z hlediska metodického je vhodný nejen samotný výklad a dialogická komunikace, ale také metody, které zvyšují samotný prožitek z katecheze, tedy jak praktické činnosti, tak i pozorování a předvádění.
- Katecheze by měla adekvátně stimulovat smysly. Při zohlednění mentální schopnosti katechizovaných je žádoucí, aby byl výklad pestrý, doplněný vhodně zvolenými rekvizitami, obrazovými materiály, ale také aby poskytoval smyslové podněty – hudební, hmatové, ale je-li to vhodné, tak i čichové, chuťové.
- Žádoucí je při katechezi mentálně retardovaných využívat také tzv. nonverbální komunikace, tj. vhodně volených doteků, očního kontaktu, sám katecheta by měl své vystupování přizpůsobit také prezentovanému obsahu – svou roli může sehrávat pohyb těla, mimika, gesta, ale i tón hlasu. Vyžaduje-li to stav katechizovaných, je možné vytvořit si také vlastní dorozumívací prostředky např. v podobě různých snadných symbolů.
- Délka katecheze by měla být přizpůsobena schopnosti soustředění katechizovaných, ačkoliv běžně je pracováno s 45 minutami jako klasickou vyučovací hodinou, v některých případech je možné katechezi vhodně časově upravit, pokud se projevuje např. ztráta pozornosti, je namístě katechezi rozdělit do dvou bloků po 20 minutách s kratší pauzou. Vhodné je zařazení pochval.
- Katecheta by měl být předem připraven také na možné projevy nestandardního chování, klidně i agrese. Jak naznačila vlastní praxe autora, jedním z klasických spouštěčů problémového chování je nadměrný hluk, ale také přítomnost většího počtu cizích osob, je tedy vhodné jim předcházet a vyvarovat se jim.

Katecheze mentálně retardovaných samozřejmě klade specifické nároky i na samotného katechetu, v jeho případě je žádoucí alespoň základní znalost oblasti speciální pedagogiky a práce s mentálně postiženými. Přiblížit lidem, jejichž vnímání světa je odlišné, tajemství Kristovy smrti, vzkříšení a jeho stálou přítomnost v eucharistii samozřejmě kromě znalosti problematiky postižení vyžaduje velkou trpělivost, sociální citění a obrazotvornost. Předpokladem pro úspěšnou výuku je také vzájemná důvěra, jejímž působením vzniká dobrá a klidná atmosféra. Při dlouhodobé práci s mentálně retardovanými navíc sám katecheta zjistí, jak a čím si získat jejich pozornost, čím je nadchnout, čím jim ve výuce udělat radost, ale také kdy také s výukou přestat nebo udělat přestávku. Celý vyučovací čas by měl skončit drobnou odměnou. Ať už je to společný zpěv, drobné občerstvení apod.

ZÁVĚR

Duchovní život je nedílnou součástí života mnoha z nás. Bez rozdílu pohlaví, věku, národnosti – i proto by jistě neměl být odpírán nikomu ani kvůli mentálnímu handicapu. I s ohledem na to, že nelze nijak přesně určit, od jaké míry postižení již handicapovaný nemůže víře porozumět, je především v rukou katechety posoudit, zda konkrétnímu člověku dokáže vztah k Bohu adekvátně zprostředkovat. Základem úspěšné pastorace a katecheze mentálně retardovaných je tedy individuální přístup, přičemž jsou-li tito lidé úspěšně provázeni k přijetí duchovna, může to významně pozitivně přispět i ke kvalitě jejich života. Bez ohledu na to, zda se člověk s mentálním handicapem rozhodne žít jako křesťan sám nebo je k tomu veden již od dětství, měla by mu být věnována patřičná péče, vedení a pozornost. Jak ale naznačila rešerše odborné literatury, minimálně české zdroje téma katecheze mentálně retardovaných většinou opomíjí (což lze přikládat i faktu, že důraz by měl být kladen na individualitu jednotlivce, nikoliv na „univerzálnost“ přístupu). I proto se bakalářská práce zaměřila specificky na téma katecheze mentálně retardovaných (s důrazem na svátost eucharistie) s cílem sumarizovat základní pravidla, která by při katechezi této cílové skupiny měla být zohledněna. Zároveň však byly vzaty v potaz také praktické zkušenosti autora práce, který sám s mentálně retardovanými duchovně pracuje.

Bakalářská práce byla rozdělena do trojice kapitol, první dvě měly charakter teoretický, poslední – třetí – pak nakládala se shromážděnými poznatky a v praktické rovině je aplikovala na pojednávanou problematiku. V první kapitole práce bylo představeno téma svátosti eucharistie, byly přiblíženy její významy stejně jako související liturgické formy. V závěru byla pozornost zaměřena i na možnosti katecheze. Druhá kapitola se pak zaměřila již specificky na problematiku mentálně retardovaných, tedy i na související terminologii, přidružené obtíže a z nich plynoucí vzdělávací specifika. Poslední, třetí kapitola prostřednictvím rešerší a vlastních zkušeností autora sumarizovala informace týkající se katecheze osob s mentálním postižením a zároveň poskytla základní „manuál“, jak k výuce v tomto případě přistoupit.

Na základě sestavených doporučení zaměřených na katechezi svátosti eucharistie v případě mentálně retardovaných lze zkonstatovat, že daná oblast především vyžaduje metody a přístup, který vychází z individuality katechizovaných. Specificky za účelem katecheze svátosti eucharistie tak byly určeny čtyři (resp. pět) tematické celky (svátost

daru, vzdání díků, lámání chleba, přijímání a mše svatá) a formulována doporučení, jak k nim s ohledem na zvolenou cílovou skupinu přistoupit.

Při zobecnění shromážděných poznatků je pak možné říci, že k této skupině katechizovaných je možné přistupovat např. prostřednictvím manuálů určených dětem (jimž se ostatně tito rozumově handicapovaní mentálně blíží), výchozím pravidlem by pak mělo být, že konkrétní činy mají na tyto katechizované významnější dopad než prosté slovo (a tedy klasický výklad, který je standardně aplikován v případě dospělých). I proto je vhodné slovní výklad doprovázet diskusí, předváděním, pozorováním a rozličnými praktickými činnostmi. Výuku lze podpořit také zapojením smyslového vnímání – pozitivních výsledků lze dosahovat při využití obrázkových knih, pracovních listů, rozličných rekvizit, ale také při zapojení mentálně retardovaných do dění (návčik gest apod.). Oblíbené je také využití hudby, a to jak v podobě poslechu, tak i zpěvu náboženských písní, které je opět možné prokládat využitím náboženské symboliky.

Katecheze mentálně retardovaných však samozřejmě klade specifické nároky také na katechetu samotného. Ten nejenže by měl disponovat alespoň základním přehledem v oblasti práce s lidmi s mentálním handicapem, ale měl by být také vybaven empatií, trpělivostí a zároveň schopnostmi, jak předcházet nežádoucím jevům, jež se v chování těchto osob mohou projevit. Katecheta zároveň musí pracovat na vybudování důvěry se svými ovečkami tak, aby při katechezi panovala přátelská atmosféra. Ačkoliv ale práce s touto specifickou skupinou je nesporně náročná, v případě úspěšného vedení by měl katecheta svým žákům umožnit nádherný pocit přijetí Krista, nejradostnějšího momentu v rámci života ve víře. Dokáže-li je přivést k tomu, že i oni jsou těmi, které si Bůh vyvolil, a jsou také součástí velké církevní rodiny, je to jeho největší odměnou za práci pro našeho Pána.

Literatura a zdroje

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2009. 1239 s. ISBN 978-80-87278-08-8.

CAVALETTI, Sophia. *Religious Potential of the Child 3 – 6 Years.* Chicago: Liturgy Training Publications, 2nd edition, 1992. 256 s. ISBN 978-0929650678.

CORBON, Jean. *Liturgie pramene.* Praha: Krystal OP, 2015. 199 s. ISBN 978-80-87183-77-9.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice.* Praha: Česká biskupská konference, 2015. 41 s.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Metodika pro katechezi a pastorační práci dospělých.* Praha: Česká biskupská konference, 2019. 57 s.

ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE. *Uvedení do křesťanského života.* Praha: Sekretariát ČLK, 1987, Úvod, čl. 34.

Direktorim pro mše s dětmi (1. 11. 1973). Olomouc: Arcibiskupství olomoucké, 1992. čl. 50-52.

Dokumenty ekumenické konvergence z Limy. Křest – večere Páně – Ordinance, 1982.

DŘÍMAL, Ludvík. Křesťanská iniciace a katecheze. In *Křesťanská iniciace. Sborník z III. Vědecké katechetické konference.* Praha: T. Halama, 2009. ISBN 978-80-87082-10-2. s. 11-19.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním.* Praha: Triton, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7387-014-0.

GIGLIONI, Paolo. *Svátosti Krista a církve.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. 183 s. ISBN 80-7192-115-7.

GLASER, Milan. *O víře, naději a lásce: na minutu s Benediktem XVI.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 111 s. ISBN 978-80-7195-251-0.

HRADILEK, Pavel. *Hledání podoby západní ekumenické liturgie* [online]. Getsemany.cz, 3/2001 [cit. 23. 5. 2020]. Dostupný z: <<https://www.getsemany.cz/node/263>>

HRUBAN, Pavel. *Náboženský život lidí s mentálním postižením* [online]. Diecézní charita Brno, 2010 [cit. 1. 4. 2020]. Dostupný na: <<https://brno.charita.cz/o-nas/aktuality/nabozensky-zivot-lidi-s-mentalnim-postizenim/>>

JAN PAVEL II. *Apoštolská exhortace Catechesi tradendae*, 1979.

JAN PAWEŁ II: *Katechizacja, szczególnie dzieci i młodzieży we współczesnym świecie*. IV Zwyczajna Synoda biskupska (30. 9. – 29. 10. 1977).

JANEČEK, Jan Nepomuk. *Katecheze o liturgii a mši svaté* [online]. Římskokatolická farnost Františkovy Lázně, 2014 [cit. 15. 5. 2020]. Dostupný z <https://web.archive.org/web/20140202105341/http://fu-frl.hyperlink.cz/liturgie_a_mse_svata.html>

JEŘÁBKOVÁ, Lenka a Tereza NOVOTNÁ. *Katecheze eucharistie a společenství*. Praha: Katechetické středisko, 2014. 3 s.

KAJPR, Adolf. *Ministerium verbi. Kázání Adolfa Kajpra o mši svaté...* Praha: Karolinum, 2017. 528 s. ISBN 978-80-246-3468-5.

KAŇA, Jiří a SCHRÖTTEROVÁ, Pavla. *Nedělní misálek*. Praha: Portál, 1993. 99 s. ISBN 80-86282-43-7.

KATOLICKÁ CÍRKEV, kongregace pro bohoslužbu a svátosti. *Uvedení do křesťanského života*. Praha: Katolický týdeník, 2018. 213 s. ISBN 978-80-86615-55-4.

KOCH, Kurt. *Eucharistie jako střed života církve*. Praha: Pastorační středisko při arcibiskupství pražském, 2006. 39 s.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Redemptionis sacramentum*. Praha: Česká biskupská konference, 2005. 71 s.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Všeobecné pokyny k římskému misálu*. Praha: Česká biskupská konference, 2003. 112 s. ISBN 80-239-9572-3.

KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha: Sekretariát České Biskupské konference, 1998. 159 s.

KOUDELKA, Jaroslav. *Pastorace mentálně postižených*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Katolická teologická fakulta. Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2009. Bakalářská práce. 59 s.

KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-455-5.

MRÁZOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly ze speciální pedagogiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2004. 61 s. ISBN 80-7044-635-8.

MUROŇOVÁ, Eva a MUCHOVÁ, Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku ZŠ*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2014. 168 s. ISBN 80-239-9578-2.

NOVÁKOVÁ, Consilie. *Katechetika*. Praha: Katechetická komise Pražského Arcibiskupství, 1990. 66 s.

OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorace svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. 159 s. ISBN 978-80-7195-799-7.

PASTORAČNÍ STŘEDISKO AP – Katechetické středisko. *Děti a eucharistie* [online]. Deti.vira.cz, nedatováno [cit. 9. 6. 2020]. Dostupný z < <https://deti.vira.cz/clanky/deti-a-eucharistie-katecheticka-pomucka> >

PLENÁRNÍ SNĚM KATOLICKÉ CÍRKVE V ČR. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 123 s. ISBN 978-80-7195-162-9.

POSPÍŠIL, Ctirad V. a KRUMPOLC, Eduard (eds.). *Dokumenty Mezinárodní teologické komise 1969-2017...* Olomouc: Univerzita Palackého, 2017. 1235 s. ISBN 978-80-244-5218-0.

ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana a kol. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 1997. 450 s. ISBN 80-7169-512-2.

SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. 2. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2016. 162 s. ISBN 978-80-271-0095-8.

SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE. *Mezinárodní klasifikace nemocí, Poruchy duševní a poruchy chování F00-F99*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2019.

ŠŤASTNÁ, Kateřina. Aby děti chápaly, koho přijímají. *Katolický týdeník*, 21/2017, 0862-5557. S. 5-6

TOMŠÍČEK, Stanislav. *Teologie a spiritualita eucharistické adorace v nauce a praxi církve po 2. Vatikánském koncilu*. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006. Diplomová práce. 115 s.

VALENTA, Milan a kol. *Mentální postižení. 2. přeprac. a aktualiz. vyd.* Praha: Grada, 2018. 387 s. ISBN 978-80-271-0378-2.

2. Vatikánský koncil. *Konstituce o posvátné liturgii, Sacrosanctum Concilium* [online], Vatican.va, nedatováno [cit. 10. 6. 2020]. Dostupný na: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html>

WEBER, Hubert Phillip. *Apoštolské krédo: jak chápat vyznání víry*. Praha: Vyšehrad, 2020. 126 s. ISBN 978-80-7601-277-6.

ZIMMERMANOVÁ, Marie. Vypravovali, jak ho poznali. *Cesty katecheze*, 3/2009. ISSN 1803-7224. s. 22-23.

ŽIŽKA Karel. *Pastorace lidí mentálně postižených*. Praha: KTF UK, diplomová práce, 2002.

Příloha č. 1: Eucharistie – práce s obrázky



89

⁸⁹ Pastorační středisko AP – Katechetické středisko. *Děti a eucharistie* [online]. Deti.vira.cz, nedatováno [cit. 9. 6. 2020]. Dostupný z < <https://deti.vira.cz/clanky/deti-a-eucharistie-katecheticka-pomucka> >

Příloha č. 2: Třetí eucharistická modlitba pro mše s dětmi

Eucharistická modlitba začíná dialogem před prefací. Kněz rozepne ruce a řekne:

Pán s vámi.

Všichni mu odpovědí:

I s tebou.

Kněz pozdvihne ruce a pokračuje:

Vzhůru srdce.

Všichni:

Máme je u Pána.

Kněz s rozpjatýma rukama dodá:

Vzdávejme díky Bohu, našemu Otci.

Všichni:

Je to důstojné a spravedlivé.

Kněz s rozpjatýma rukama zpívá nebo říká:

Děkujeme ti, Bože, náš Otče:

* Stvořil jsi nás; my máme žít pro tebe, navzájem se mít rádi, společně nést radosti i nesnáze, společně si hrát i pracovat. *

Nebo (o stvoření):

Nebo (v době adventní):

Nebo (v době vánoční):

Nebo (v době postní):

Nebo (v době velikonoční):

Proto tě, Otče, spolu se všemi věřícími na celém světě, s anděly a svatými v nebi chválíme a radostně voláme:

Všichni zvolají:

Svatý, Svátý, Svátý, Pán, Bůh zástupů. Nebe i země jsou plny tvé slávy. Hosana na výsostech. Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně. Hosana na výsostech.

Kněz s rozpjatýma rukama pokračuje:

Bože, jsi velký a svatý, plný dobroty a lásky ke všem. Děkujeme ti za to, že jsi nám dal svého Syna Ježíše.

* On přišel na svět, aby nás, hříšné lidi, zachránil. Otevřel nám oči i srdce, abychom poznali, že ty jsi Otec všech lidí a my navzájem jsme bratři a sestry. *

Nebo (o stvoření):

Nebo (v době adventní):

Nebo (v době vánoční):

Nebo (v době postní):

Nebo (v době velikonoční):

Nyní nás shromažďuje kolem jednoho stolu a my chceme konat to, co nám odkázal.

Proto jsme, Otče, připravili chléb a víno a prosíme tě:

Sepne ruce, vztáhne je nad dary a říká:

Posvět' tyto dary svým Duchem,

sepne ruce, dělá znamení kříže nad chlebem a kalichem a říká:

aby se pro nás staly tělem a † krví tvého Syna, Ježíše Krista.

Sepne ruce. V následujících textech je třeba pronášet slova Páně jasně a srozumitelně, jak to vyžaduje jejich povaha.

Když před svou smrtí naposled večeřel se svými učedníky,

vezme chléb, drží ho trochu pozdvihnutý nad oltářem a pokračuje:

vzal chléb, vzdal ti díky, rozdělil jej učedníkům a řekl:

trochu se sklóní

VEZMĚTE A JEZTE Z TOHO VŠICHNI: TOTO JE MOJE TĚLO, KTERÉ SE ZA VÁS VYDÁVÁ.

Ukáže lidu tělo Páně, položí ho znovu na patěnu a pokleknutím ho pozdraví. Potom vezme kalich, drží ho trochu pozdvihnutý nad oltářem a pokračuje:

Potom vzal kalich s vínem, vzdal ti díky, podal jej svým učedníkům a řekl:

trochu se sklóní

VEZMĚTE A PIJTE Z NĚHO VŠICHNI: TOTO JE KALICH MÉ KRVE, KTERÁ SE PROLÉVÁ ZA VÁS A ZA VŠECHNY NA ODPUŠTĚNÍ HŘÍCHŮ. TOTO JE SMLOUVA NOVÁ A VĚČNÁ. TO KONEJTE NA MOU PAMÁTKU.

Ukáže lidu kalich s krví Páně, postaví ho znovu na korporál a pokleknutím ho pozdraví.

Potom s rozpjatýma rukama říká:

Tajemství víry.

Všichni zvolají:

Kristus zemřel a vstal z mrtvých, Kristus přijde ve slávě.

Nebo:

Tvou smrt zvěstujeme, tvé vzkříšení vyznáváme, na tvůj příchod čekáme, Pane Ježíši Kriste.

Nebo:

Kdykoli jíme tento chléb a kdykoli pijeme tento kalich, zvěstujeme tvou smrt a čekáme na tvůj příchod, Pane Ježíši Kriste.

Nebo:

Zachraň nás svým křížem, vysvobod' nás svým vzkříšením, Ježíši Kriste, Spasiteli světa.

Potom kněz s rozpjatýma rukama říká:

Proto, Otče, stojíme před tebou a s radostí si připomínáme všechno, co pro nás Ježíš vykonal a stále koná. V této svaté oběti, kterou on svěřil své církvi, slavíme jeho smrt a vzkříšení. Spolu s jeho obětí přijmi, Otče, i celý náš život.

Všichni zvolají:

Bože, ty jsi dobrý, přijmi dík a chválu.

Kněz s rozpjatýma rukama pokračuje:

Ježíš dal za nás svůj život, vstal z mrtvých a žije mezi námi.

Všichni zvolají:

Bože, ty jsi dobrý, přijmi dík a chválu.

Kněz s rozpjatýma rukama pokračuje:

On přijde ve slávě a potom už nebude smrt ani zármutek, pláč ani bolest.

Všichni zvolají:

Bože, ty jsi dobrý, přijmi dík a chválu.

Kněz s rozpjatýma rukama pokračuje:

Otče, ty nás shromažďuješ v radosti Ducha svatého k této hostině. Nabízíš nám tělo a krev svého Syna. Ať nám tento pokrm dává sílu být stále tvými přáteli.

*** Pomáhej nám, ať si navzájem lépe rozumíme a děláme druhým radost. ***

Nebo (o stvoření):

Nebo (v době adventní):

Nebo (v době vánoční):

Nebo (v době postní):

Nebo (v době velikonoční):

V modlitbě jsme spojeni se všemi křesťany, s naším papežem **N.**, naším biskupem **N.**, a prosíme: Dej, ať se jednou všichni setkáme ve tvém království, kde tě budeme spolu s Pannou Marií a se všemi svatými navěky chválit

Sepne ruce.

skrže tvého milovaného Syna, Ježíše Krista.

Vezme patěnu s hostiemi a kalich, pozdvihne je a říká:

Skrze něho a s ním a v něm je tvoje všechna čest a sláva, Bože Otče všemohoucí, v jednotě Ducha svatého po všechny věky věků.

Lid zvolá:

Amen.⁹⁰

⁹⁰ KAŇA, Jiří a SCHRÖTTEROVÁ, Pavla. *Nedělní misálek*. Praha: Portál, 1993. ISBN 80-86282-43-7. S. 86-94.